

Tartu Ülikool
Loodus- ja täppisteaduste valdkond
Ökoloogia ja maateaduste instituut
Geograafia osakond

Magistritöö turismigeograafias (30EAP)

**Loodusturismi sihtkoha kestlik arendamine Lahemaa
rahvuspargis**

Triin Puhu

Juhendajad: Janika Raun, PhD

Tatjana Koor, MSc

TALLINN 2021

Annotatsioon

Loodusturismi sihtkoha kestlik arendamine Lahemaa rahvuspargis

Antud magistritöö eesmärk oli välja selgitada Lahemaa rahvuspargi kui loodusturismi sihtkoha kestlikud arendusvõimalused ja teha ettepanekud sihtkoha kestlikuks arendamiseks. Eesmärgi täitmiseks on läbi viidud küsitlus ja ekspertintervjuud Lahemaa rahvuspargi turismiasjalistega. Vastajad pidasid oluliseks loodusturismi sihtkoha külastamisel loodust, kohtade leitavust kaardirakendustest ning turvalisust. Vastajad olid rahul sihtkohas loodusega, üldmuljega ning turvalisusega. Ekspertintervjuudes anti hinnang Lahemaa rahvuspargile kui loodusturismi sihtkohale. Peamised turismi arenguvõimalused on külastajate juhtimine, giidikoolitused ning külastajate harimine.

Märksõnad: kestlik turismi arendamine, loodusturismi sihtkoht, kaitseala, rahvuspark.

CERCS kood: S230 Sotsiaalne geograafia

Abstract

Sustainable development of nature-based tourism destination in Lahemaa National Park

This master's thesis purpose was to find out the sustainable tourism development opportunities in Lahemaa National Park as a nature tourism destination and make suggestions for sustainable tourism destination development. Two researches were conducted to achieve the goal – visitor survey and interviews with Lahemaa stakeholders. Respondents considered nature, finding places from map applications and security important when visiting a nature tourism destination. Respondents were satisfied with nature, general impression and security at the destination. In the expert interviews the respondents gave their assessment of Lahemaa National Park as nature tourism destination. The main opportunities for sustainable tourism development are visitor management, guide trainings and educating the visitors.

Keywords: sustainable tourism development, nature-based tourism destination, protected area, national park.

CERCS code: S230 Social geography

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Rahvuspargi kui loodusturismi sihtkoha kestlik arendamine	6
1.1. Rahvuspargid kui loodusturismi sihtkohad	6
1.2. Turismi mõju kaitsealadele.....	8
1.3. Jätkusuutliku turismi põhimõtted	10
1.4. Loodusturismi sihtkohtade kestlik arendamine	14
2. Uurimisala ja metoodika	21
2.1. Lahemaa rahvuspark kui loodusturismi sihtkoht.....	21
2.2. Metoodika.....	23
3. Uuringute tulemused ja analüüs.....	27
3.1. Ankeetküsitluse vastaja profiil	27
3.2. Ankeetküsitluse vastajate reisikäitumine ja seda mõjutavad tegurid	28
3.3. Ankeetküsitluse vastajate rahulolu Lahemaa rahvuspargi kui loodusturismi sihtkohaga	31
3.4. Kestliku turismi arengu põhimõtete rakendamine Lahemaa rahvusparkis.....	37
4. Arutelu ja ettepanekud	45
4.1. Lahemaa külastaja kirjeldus	45
4.2. Hetkeolukord ja arendusvõimalused	46
Kokkuvõte	51
Summary	53
Kasutatud kirjandus.....	55
Lisad.....	62
Lisa 1. EUROPARCi sertifikaat Lahemaa rahvusparkile	62
Lisa 2. Lahemaa rahvuspargi külastajauuringu küsitlusankeet	63
Lisa 3. Intervjuude teemad, küsimused ja allikad	68
Lisa 4. Vastajate hinnang Lahemaa rahvuspargi kui loodusturismi sihtkoha teguritele	69
Lisa 5. Vastajate rahulolu Lahemaa rahvuspargi külastuskogemusega	70
Lisa 6. Vastajate kommentaarid külastuskogemuse kohta	71

Sissejuhatus

Vaatamata ajutisele langusele on turism olnud seni kasvav ja kestlik majandusharju, mis õige lähenemisega toob turismi sihtkohale kasu. Viimase viiekümne aastaga on turismist saanud majandussektor, mis moodustab umbes üheksa protsenti maailma kogumajanduseproduktist ja üle kaheksa miljoni töökoha (UNWTO, 2013) ning pärast kuute aastakümnet kasvu on saanud sellest oluline osa majanduskasvust (OECD, 2020). Maailma Turismiorganisatsioon (*United Nations World Tourism Organization*, UNWTO) prognoosis enne COVID-19 kriisi turismi kasvuks, et aastaks 2030 ületab see 1,8 miljardi reisija piiri (UNWTO, 2013).

Jätkusuutlikkus ehk kestlikkus on oluline igas tegevusvaldkonnas ja seda ka turismis. Kestliku arengu eesmärgiks on see, et järgnevatel põlvadel oleks samaväärne või parem elukeskkond, kui praegu eksisteerib. 2015. aastal võeti Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) poolt vastu Säästva Arengu Agenda 2030 (*2030 Agenda for Sustainable Development*), millel on 17 säästva arengu eesmärki (Sustainable Development Goals, 2020). Eesti turismi programmi 2021-2024 läbivaks põhimõtteks on kestlik arendamine ja 2024. aasta eesmärgiks on, et turismi sihtkohana on Eesti ligipääsetav ja väärtustatud (Anton, 2020). Majandus ja kommunikatsiooniministeerium toob välja selle, et saavutada jätkusuutlik majanduskasv, tuleb turismisektoris tegutsejatel mitmekesistada ja parandada turismitoodete ja -teenuste valikut ning kvaliteeti ja tõsta turismiettevõtjate teadmisi (Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium, 2020).

UNWTO andmetel langes 2020. aastal rahvusvaheliste reiside arv kogu maailmas 74% ning COVID-19 kriis on seadnud ohtu umbes 100-120 miljoni turismitöötaja töökoha, kellest enamik töötab väikese või keskmise suurusega ettevõtetes (UNWTO, 2021). COVID-19 ja sellele järgnev looduskaitsealade sulgemine on toonud kaasa negatiivse mõju elusloodusele ja kogukondadele, mis neid kaitsevad (United Nations, 2020).

Lahemaa rahvuspark on üks Eesti kuuest rahvuspargist ning antud turismi sihtkoht on paljudele loodushuvilistele tõmbekohaks ja meelitab aastas ligi palju turiste. 2015. aastal viidi Lahemaa rahvuspargis läbi Riigimetsa Majandamise Keskuse (RMK) poolt majandataval loodusosal külastajauuring (RMK, 2015). 2018. aastal koostati Lahemaa rahvuspargi turismi piirkonna säästva arengu strateegia 2019-2030+ ning see oli osa protsessist, millega saadi rahvuspargile EUROPARC-i sertifikaat (Arenduskoda, 2018). Antud sertifikaadi olemasolu eeldab pidevat kestlikku arendamist ja olukorra jälgimist.

Magistritöö probleemküsimuseks on kuidas tagada kestlikku arendamist kaitsealadel kui loodusturismi sihtkohtades. Töö eesmärgiks on välja selgitada Lahemaa rahvusparki kui loodusturismi sihtkoha kestlikud arendusvõimalused ja teha ettepanekud sihtkoha kestlikuks arendamiseks.

Magistritöö eesmärgi täitmiseks püstitati järgmised uurimisküsimused:

1. Milline on Lahemaa rahvusparki siseturisti profiil, nende ootused ja rahulolu ning hinnang rahvusparki kui loodusturismi sihtkoha võimalustele?
2. Milline on Lahemaa rahvusparki turismi arendamise hetkeolukord ja kuidas on seni rahvusparki arendamisel kasutatud kestliku arengu põhimõtteid?
3. Kuidas arendada Lahemaa rahvusparki kui loodusturismisihtkohta kestlikult?

Selle magistritöö ülesanneteks oli uurida kestliku turismi arendamise põhimõtteid loodusturismi sihtkohas. Eesmärgi saavutamiseks viidi läbi uuring kasutades ankeetküsitlust, milles autor uuris Lahemaa rahvusparki siseturisti profiili, nende rahulolu ning ootuseid. Lisaks viis autor läbi ekspertintervjuud kohalike turismiasjalistega eesmärgiga selgitada välja loodusturismi sihtkoha hetkeolukord ning arendamisvõimalused Lahemaa rahvusparkis. Autor analüüsis uuringute tulemusi ning esitas oma järeldused ja ettepanekud.

Magistritöö koosneb neljast peatükist. Esimene peatükk annab ülevaate teoreetilisest osast, mis keskendub rahvusparkidele kui loodusturismisihtkohtadele, kaitsealade turismi mõjule, jätkusuutliku turismi arendamise põhimõtetele ning loodusturismi sihtkohtade kestlikule arendamisele. Teine peatükk keskendub Lahemaa rahvusparkile kui loodusturismi sihtkohale ning magistritöö raames läbi viidud uuringute metoodikale. Kolmandaks peatükiks on uuringute tulemused ja analüüs ning neljandaks peatükiks on arutelu ja ettepanekud sihtkoha kestlikuks arendamiseks. Antud magistritöös käsitletakse mõisteid kestlik, jätkusuutlik ning säästev sünonüümidenä. Magistritööl on kuus lisa, mis täiendavad töö sisu.

1. Rahvuspargi kui loodusturismi sihtkoha kestlik arendamine

1.1. Rahvuspargid kui loodusturismi sihtkohad

Turismisihtkohta saab defineerida erinevalt ning teadusallikates puudub üks universaalne definitsioon. Zemla (2016) toob välja, et turismisihtkoha definitsioonil on mitu kontseptsiooni. Tema järgi on olemas klassikaline ruumiline lähenemine, majanduslik lähenemine ning majanduslik-geograafiline lähenemine. Framke (2001) defineerib aga turismisihtkohta kui geograafilist piirkonda, mis hõlmab endas maastiku ja kohaliku kultuuri eripärasid ning mis pakub turismitoodet. Selle alla kuuluvad nii transport, majutus, toitlustus ning vähemalt üks esile tõusev tegevus või kogemus. Maailma Turismiorganisatsioon defineerib turismisihtkohta kui füüsilist ruumi, kus külastaja saab ööbida ning mis koosneb turismitoodetest ning teenustest. Turismisihtkoht hõlmab erinevaid sidusrühmi ja sellest võib luua suurema piirkonna (UNWTO, 2019).

Loodusturism on vastutustundlik reisimine looduspiirkondades, mis säilitab loodust ja parendab kohalike inimeste heaolu ning põhineb piirkonna looduslikel vaatamisväärsustel. Chan *et al.* (2017) toovad välja, et loodusturismiks peetakse turismi, mis põhineb puutumata looduse otsesel nautimisel või vaatlemisel või loodusel põhinevatel kogemustel, millel on väike keskkonnamõju, aga suur sotsiaalne ning majanduslik panus. Loodusturismi sihtkohtadeks võivad olla nii erinevad kaitsealad kui ka rahvuspargid.

Puhakka ja Saarinen (2013) ning Manning *et al.* (2017) toovad esile, et esimeste rahvusparkide loomisel anti neile topelt rollid, milleks olid looduse säilitamine ja rekreatsiooni- ning turismisihtkohaks olemine, milles on olemas võimalused looduse nautimiseks. Rahvuspargid koosnevad tavaliselt looduslikest aladest, kas siis maismaast või veest, mille eesmärgiks on kaitsta ökosüsteemi terviklikkust tulevastele põlvkondadele. Külastusi hallatakse tavaliselt hariduslikel, kultuurilistel või rekreatiivsetel eesmärkidel ja tasemel, mis lõpptulemusena säilitaks kaitseala looduslikuna ja looduslähedasena (UNWTO, 2004).

Kaitsealad hõlmavad erinevaid looduslikke ja poollooduslikke keskkondi. Ajalooliselt on kaitsealadeks olnud põliselanike pühad paigad, keskaegsed jahialad ja tänapäevased rahvuspargid ja looduskaitsealad. Need erinevad vormid peegeldavad erinevaid vajadusi, mille jaoks kaitsealad on loodud. Pärast Teist maailmasõda pani looduse väärtuse kasv aluse ideele, et kaitseala peamine roll on kaitsta bioloogilist mitmekesisust. Alates 1970datest on välja

kujunenud kohandatud mudel, mille kohaselt kaitseala käsitletakse kui bioloogilise mitmekesisuse hoidjat ja majanduslikku rikkuse allikat. (European Environment Agency, 2020)

Selleks, et koondada ühise organisatsiooni ja eesmärgipõhise tegevuse alla, on loodud EUROPARC Föderatsioon aastal 1973 ning see on tuntud ka kui Euroopa rahvusparkide ja looduskaitsealade föderatsioon, mille eesmärkideks on aidata kaasa uute kaitsealade tekkele, edendada kaitsealade planeerimist ning tõsta teadlikkust kaitsealadest (Keskkonnaamet, i.a). EUROPARC föderatsioon annab välja ka säästva turismi sertifikaate ning sellega ei tunnustata ainult pühendumust jätkusuutlikule turismile, vaid ka jätkusuutlike tegevuste rakendamist avaliku ja erasektorite poolt (Sustainable tourism in..., n.d).

Alpi Marittime rahvuspargis viiakse läbi iga nelja aasta tagant külastajauuring, et välja selgitada külastajate profiil, nende vajadused ja huvid ning rahulolu teenustega. Seda korratakse regulaarselt, et jälgida kehtivate strateegiate efektiivust ja muutusi. Peaaegu 4200 inimese vastustest on tulnud välja see, et kaitseala külastatakse 90% ulatuses looduse pärast ja 78%-l kaitseala pärast. 78% külastajatest soovivad näha metsikut loodust ning 88% soovib, et kaitseala säilitatakse sellisena nagu praegu. (EUROPARC Federation, 2012)

Enamus loodusturismi sihtkohti paiknevad looduskaitsealadel ning need meelitavad ligi suurel arvul turiste (An *et al.* 2019). Turistide klassifitseerimisel on erinevaid viise. Eagles *et al.* (2002) rõhutavad, et ei ole olemas „keskmist kaitseala külastajat“, tegelikkuses koosneb turg mitmest segmendist, millest igaühel on natuke erinevad ootused, omadused ning kulutuste mustrid. Üheks võimalikuks viisiks on toote, aktiivsuse (aktiivne või passiivne turist), asukoha eelistuse, reisi pikkuse ja reisi eesmärgi järgi. Puhkusreisi eesmärgiks on vajadus kogeda midagi uut või vaheldust, sinna alla kuulub ka loodusturism (Barcelona..., 2020).

Cochrane (2006) eristab rahvusvaheliste ja siseriiklike loodusturistide seas erinevaid gruppe. Siseturistide seas eristab ta kuute turistitüüpi: säästuturist, püüdlik turist, piiratud eelarvega massiturist, pere, ergutusturist ning palverändurid (tabel 1). Eagles *et al.* (2002) toovad välja, et külastajaid saab segmentideks jagada sotsiaal-demograafiliste tunnuste (vanus, sugu, amet, haridustase), geograafiliste tunnuste (päritolu, transpordiliik), psühhograafiliste segmentide (seiklejad, keskkonnateadlikud külastajad), tegevuste (telkijad, loodusvaatlejad), osalemissageduse (esmakordsed külastajad, sagedased reisijad, korduvkülastajad), tajutud toote kasu järgi (loodust tunda õppimine, ennast proovile panemine – aktiivne veesport).

Tabel 1. Siseturisti tüpoloogia rahvusparkides Cochrane (2006) järgi.

Turisti tüüp	Demograafilised ja käitumuslikud eripärad	Rajatiste ja elamuste eelistused
Säästuturist (<i>economy</i>)	Keskkooli- või ülikooliõpilased, kes reisivad suurtes rühmades ühistranspordiga.	Vajavad kämpinguid või hosteleid, odavaid söögikohti. Pigem eelistavad aktiivseid tegevusi looduses.
Püüdlik turist (<i>aspirational</i>)	Noored aktiivsed spetsialistid või jõukad tudengid. Reisivad tavaliselt väikestest gruppides sarnaselt mõtleivate sõpradega. Vältib massiturismi sihtkohti.	Vajavad häid kämpinguid või muid odavamaid majutusasutusi. Naudivad looduslikku ümbrust ja tegelevad linnuvaatlusega, jalgrattasõidu või raftinguga.
Piiratud eelarvega massiturist (<i>mass budget</i>)	Suur pere, naabruskond või tööga seotud rühmad. Reisivad üldiselt ühistranspordiga või tellitud transpordiga päevareisidel. Tolerantsed suurte külastajate masside suhtes.	Naudivad loodust ja teiste seltskonda. Vahel vajavad odavat külalistemaja ööbimiseks, pikniku- ja puhkealasid, suveniiripoodi ning mänguväljakuid.
Pere (<i>family</i>)	Perekond, kes reisib eratranspordiga ning sihtkohas reisib laiemalt.	Naudib looduslikku ümbrust, kuid tõenäoliselt ei jaluta kaugele. Vajavad sarnaseid rajatisi nagu piiratud eelarvega massituristid, kuid parema kvaliteediga majutust ja restorane ning rohkem tegevusi.
Ergutus-turist (<i>incentive</i>)	Väiksed või keskmise suurusega tööga seotud rühmad. Peamiselt seotud ergutamise või meeskonna ühtsuse loomisega.	Vajavad keskklassi majutust ja rajatisi, et läbi viia mängu nagu „probleemide lahendamine“.
Palverändurid (<i>pilgrimage</i>)	Iga eluala esindajad. Reisipikkus võib olla mõnest tunnist kuni mitme nädalani.	Külastavad pühasid kohti, pühakodasid, altareid. Vajavad erinevaid majutusvõimalusi.

1.2. Turismi mõju kaitsealadele

Turism võib tuua potentsiaalset majanduslikku kasu kaitsealadele nagu rahastus kaitsetegevusele, uued töökohad ja suurem sissetulek kohalikele ning nende elukvaliteedi parandamine (An *et al.*, 2019; Eagles *et al.*, 2002). Eagles *et al.* (2002) toovad esile, et turismil võib olla sotsiaalkeskkonnale positiivne mõju, milleks on kohalike ja külastajate keskkonnahariduse tõstmine, kohalike julgustamine õppida välituristide keelt ja kultuuri. Lisaks on kaitsealad aluseks rekreatsioonile, tervisele ja heaolule ning kultuurilistele väärtustele (Parks&Benefits, n.d). Turismi positiivne mõju looduskeskonnale rahvusparkides on looduskeskonna jälgimine ja ökoloogise mitmekesisuse kaitsmine (Yu-Fai *et al.* 2018; Eagles *et al.* 2002).

Puhakka ja Saarinen (2013) toovad välja, et Soome kaitseala plaanides hakati 2000. aastate esimesel kümnenditel arutama rohkem turismi negatiivsest mõjust, kuna plaanidesse hakati lisama keskkonnamõju hindamist. Turismi arendamisel kaitsealades võib olla negatiivne mõju keskkonnale, majandusele ning sotsiaalsele keskkonnale (Eagles *et al.*, 2002; Jurinic ja Popic, 2009; Yu-Fai *et al.*, 2018) (tabel 2).

Tabel 2. Turismi negatiivne mõju kaitsealadele Eagles *et al.*, 2002; Jurinic ja Popic, 2009; Yu-Fai *et al.*, 2018 järgi.

	Turismi negatiivne mõju / Ohud turismist
Keskkond	Suurenenud mootorsõidukite liiklus ja sellest tulenev müra ja õhureostus.
	Suurenenud vee tarbimine tulenevalt turistide arvu kasvust; Joogivee kvaliteedi langus tulenevalt vee saastest.
	Liigne maapinna tallamine ja uute radade teke, mille tagajärjeks on elupaikade ja taimestiku kadumine.
	Kalda ja mere degradeerumine veetranspordi ja ankurdamise tõttu.
	Kasvav rahvahulk ja müra ühe suurema külastajate arvu tõttu.
	Suurenenud prügi kogus kaitsealal ja vandalism.
	Parkimine looduskeskkonnas parkimiskohtade puuduse tõttu.
	Kaitseala taluvuspiiri ületamine.
Majandus	Hooajalised töökohad.
	Piletitasu ja muude rahaliste maksude kehtestamine ning seeläbi kohalikule elanikkonnale uue surve tekitamine.
	Suurem osa turismist saadud raha saavad suuremad ettevõtted. Pidurdab kohaliku ettevõtluse arengu.
	Suurenenud halduskulud külastajate arvu kasvu tõttu kaitsealas.
	Üldine hinna- ja maksude tõus tulenevalt suurenenud nõudlusest ja seeläbi suurenenud surve kohalikule elanikkonnale (väheneb kohaliku elanikkonna võimalus kinnisvara ostmiseks).
Sotsiaal-keskkond	Uute hoonete rajamine arvestamata traditsioonilisi arhitektuuriprintsiipe ja seega piirkonna autentsuse kadumine.
	Kohalike elanikele võimaluse mitte andmine ja nende mitte kaasamine otsustamisprotsessides
	Võõra kultuuri ja tavade jõuline juurutamine.
	Käsitöö ja suveniiride kvaliteedi langus, kuna toodetakse suurtematele massidele.
	Randade ja parklate täielik täituvus.
	Keelatud ligipääs teatud aladele.

Yu-Fai *et al.* (2018) toovad esile veel selle, et turismi arendamise positiivne ja negatiivne mõju kaitsealadel mõjutab lisaks ka turiste ning näitena toovad nad välja Yellowstone rahvuspargi Ameerika Ühendriikides, kus populaarses kalastuspiirkonnas *Fishing Bridge* on infrastruktuur rajatud karude elupiirkonda. Kuna hästi ehitatud infrastruktuur meelitas ligi külastajaid, siis

omakorda põhjustas see külastajate ja karude konfliktide. Munanura *et al.* (2013) toovad esile, et turism võib põhjustada pöördumatut kahju inimtegevusele tundlikes, aga populaarsetes rahvusparki piirkondades, mis on koduks ohustatud liikidele.

McGinlay *et al.* (2020) mainivad, et Euroopas on kõige rohkem kaitsealasid (üle 100 000) ning antud loodussihtkohad meelitavad aastas ligi üle kahe miljardi külastaja. COVID-19 pandeemia kriis viis mitmed Euroopa riigid osaliselt või täielikku lukustusse ning antud olukord tähendas seda, et riikides piirati inimeste liikumist ja seeläbi vähenesid külastused kõrvalistes piirkondades asuvates kaitsealades.

Samas on ka teistsuguseid näiteid, kus välisreiside keeld tõi kaasa siseturismi kasvu. Puhakka ja Saarinen (2013) mainivad, et aastal 2012 oli Soome rahvusparkide külastajate arv 2,1 miljonit. Soome rahvusparkide haldaja Metsähallitus (2021) toob välja, et 2020. aastal oli rahvusparkide külastajate arv neli miljonit inimest ning see oli 23 protsendiline tõus võrreldes 2019. aastaga. Seega on toimunud peaaegu kahekordne tõus üheksa aastaga. The New York Times (2020) toob välja, et Šveitsi idaosas paikneva ühe piirkonna vanima rahvusparki, Swiss rahvusparki, külastatavus tõusis 2020. aastal 50 protsenti. Külastajauuringust selgus, et 40 protsenti moodustasid uued külastajad, kes ei olnud kunagi varem antud rahvusparki külastanud. Sellega kaasnevalt toodi välja, et Swiss rahvusparkis on kahekordistunud külastajatele tehtud trahvid, kuna inimesed võtsid rahvusparkidesse kaasa koeri, lahkusid ettenähtud matkaradadelt, segasid kohalikku elusloodust valjuhäälselt või isegi lennutasid droone (The New York Times, 2020).

Alpi Marittime rahvusparkis läbi viidud külastajauuringute põhjal on 40% vastanutest nõus tegema ka rahalise panuse sihtkoha kestlikusse arengusse (EUROPARC Federation, 2012). Andaluusias läbi viidud uuringust selgus, et 1068 küsitlusest on nõus rahaliselt panustama 75% vastanutest (803 inimest) ja saadud panuse summaks päevas oli 5,16 eurot inimese kohta. Nad arvavad, et vähene tahe panustada jätkusuutlikku loodusturismi võis tuleneda usaldamatusest ja teabe läbipaistmatusest, et kuhu tegelikult lisaraha suunatakse. (Duran-Roman *et al.* 2021)

1.3. Jätkusuutliku turismi põhimõtted

Maailma Turismiorganisatsioon toob välja, et kestlikku turismi ei tohiks käsitleda kui eraldiseisvat turismivormi, vaid kui osa turismist, mis lõpptulemusena oleks jätkusuutlik (UNWTO, 2013). Angelevska-Najdeska ja Rakicevik (2012) leiavad, et kestliku turismi areng sõltub peamiselt keskkonna võimest tagada stabiilne ja püsiv alus arendamiseks.

Butler *et al.* (1993, *cit.* Butler 2006) defineerib jätkusuutlikku turismi arendamist kui turismi, mida piirkondades arendatakse ja säilitatakse sellisel viisil ja mahus, et see jääks elujõuliseks lõpmata aja jooksul ega halvendaks ja muudaks keskkonda, milles turismi eksisteerib. Maailma Turismiorganisatsioon (UNWTO, UNEP, 2005) toob välja, et jätkusuutlik turism peab samuti säilitama turistide rahulolu ja tagama neile tähendusrikka külastuskogemuse, kus õnnestub tõsta nende teadlikkust säästva turismi probleemidest.

Smith (2016) toob välja kestlikkuse üksteist printsiipi, mille aluseks võtab ta inglise keelse sõna „sustainable“:

- S – (*strategic*) strateegiline ja pikaaegne lähenemine arenduses tulevaste põlvete jaoks;
- U – (*understanding*) eetika ja vastutustunde mõistmine;
- S – (*stakeholder*) sidusrühmade koostöö;
- T – (*training*) ettevõtete ja töötajate koolitamine;
- A – (*appreciation*) teiste riikide, kultuuride ja keskkonna tunnustamine ning väärtustamine;
- I – (*impact*) mõju haldamine, mille tulemuseks on maksimaalne kasu ja minimaalne kahju;
- N – (*new*) uued lähenemisviisid planeerimisele, arendamisele ja juhtimisele;
- A – (*alternative*) alternatiivsed energiaallikad;
- B – (*best*) parimad praktikad;
- L – (*local*) kohaliku kogukonna aredamine;
- E – (*environmental*) keskkonnavaline mõistmine ja murekohad.

Aydin ja Alvarez (2020) arvavad, et kestliku turismi arendamine on pidev protsess, mis vajab akadeemilist uurimist selleks, et selgitada välja probleemid ning lüngad olemasolevates tavades ja välja töötatud lahendustes. Maailma Turismiorganisatsioon toob välja, et jätkusuutliku turismi arendamine eeldab sidusrühmade ehk huvigruppide kaasamist ja nende teadlikkust. Samuti on oluline roll poliitilisel juhtimisel, et tagada laialdane osalemine ja konsensuse saavutamine. Jätkusuutliku turismi saavutamine on pidev protsess ja see nõuab järjepidevat mõju jälgimist, vajadusel vajalikke ennetus- või parandusmeetmete kehtestamist (UNWTO, 2013).

Enamikel Euroopa Liidu sihtkohtadel on tugev turismitraditsioon ja professionaalsus. Euroopas on erakordselt väiksel alal arenenud infrastruktuur, kus saab reisida nii lennuki, auto, rongi või

laevaga. Piirkond on tuntud oma kultuuripärandi poolest ja enamikel sihtkohtadel on tugev maine ja kaubamärk. Edasiseks tegevuseks on palju katsumusi, mis tulevikus võivad saada Euroopa turismimajanduse võimalusteks. Katsumusteks on jätkusuutlikus/roheliseks muutumine, tootearendus ja segmentide mitmekesistamine, ligipääsetavus ning koostöö (Kester *et al.* 2016). Weston *et al.* (2019) rõhutavad, et turistid kalduvad rohkem nõudma jätkusuutlikumaid turismitooteid, samuti ka individuaalset ning ehedat turismikogemust. Nende arvates koosneb turisti kogemus mõtetest, tunnetest ja käitumisest, mis turismitegevuse käigus aset leiavad.

Shafiee *et al.* (2009) toovad välja, et lisaks jätkusuutlikkusele, on info- ja kommunikatsioonitehnoloogia valdkond, mis aitab kaasa turismisihtkohtade majanduslikule kasvule. Tehnoloogia on muutnud turismitoodete kättesaadavust ja pakub seeläbi uusi võimalusi, kuidas ligi pääseda kvaliteetsetele andmetele, et mõista paremini turistide reisikäitumist (Shafiee *et al.* 2009). E-turism on info ja kommunikatsiooni tehnoloogia kasutamine turismis, mis hõlmab e-kaubanduse analüüsi, selle arendamist, juurutamist ja rakendamist turismitööstuses. Turistid võivad saada visuaalset turismiinformatsiooni digitaalsetelt kaartidelt koos aero- ja satelliitfotodega seda nii kahe- kui kolmemõõtmeliselt. E-turismi alla käib ka e-õpe, mida kasutatakse laialdaselt koolituste läbi viimisel ja see on vahend oskuste ja teadmiste suurendamiseks (Buhalis ja Law, 2008; Tkachenko ja Kovalska, 2017). Tkachenko ja Kovalska (2017) toovad näidetena veel välja virtuaalsed tuurid turismitoote turunduse eesmärgil ja QR-koodid sihtkohas, mis aitavad turistidel lihtsamini avastada ja tutvuda piirkonnaga.

Weston *et al.* (2019) arvates tuleks Euroopas arendada strateegiaid turistide jaoks, et nad oleks rohkem keskkonna kestlikkusele orienteeritud. Samuti tuleks investeerida jätkusuutliku transpordi infrastruktuuri, et toetada kestliku turismi arengut ning parandada turismi kättesaadavust. Arendada välja jälgimissüsteemid, et prognoosida muudatusi turismimajanduses ning kavandada koolitusi uute tehnoloogiate kasutamisel.

Loodus- ja keskkonnavarad võivad olla sihtkohtadele spetsiifilised ning võivad olla aluseks turismisihtkoha eristumiseks ja kuvandi loomiseks. Lisaks võib loodus- ja keskkonnavarade loov haldamine olla kasulik jätkusuutlikule arendamisele (Naidoo ja Adamowicz, 2005, *cit.* Carballo ja Leon, 2018). Jätkusuutlik turism peaks kasutama optimaalselt keskkonnavarasid, mis on põhielementideks turismi arendamisel, säilitama olulisi ökoloogilisi protsesse ja aitama

säilitada looduspärandit ja mitmekesisust. Kestlik turism peaks austama sotsiaal-kultuurset autentsust ning kaitsma kohalike kultuurilist pärandit ja traditsioonilisi väärtusi. Lisaks peaks see tagama elujõulise ja pikaajalise majandustegevuse, tänu millele pakutakse kõigile sidusrühmadele sotsiaalmajanduslikku kasu. Sealhulgas peaks säästev turism pakkuma stabiilset tööd ja rahalise kasu teenimisvõimalust ning sotsiaalteenuseid ja aitama kaasa vaesuse vähendamisele (UNWTO, UNEP, 2005).

Euroopa Komisjon (2010) toob välja, et kestlik turism hõlmab mitmeid erinevaid aspekte – loodusvarade vastutustundlik kasutus, turismi keskkonnamõjuga arvestamine, puhta energia kasutamine, pärandikaitse, sihtkohtade loodusliku ja kultuurilise algupära säilitamine, loodud töökohtade kvaliteet ja jätkusuutlikkus, kohaliku majanduse probleemid ning teeninduse kvaliteet. Kui riigipiirid hakkavad avanema pärast COVID-19 pandeemiat, siis nõudlus turismi järele arvatavasti kasvab. Aja jooksul tõenäoliselt ületavad külastajate numbrid pandeemiaeelseid. Võimalikeks tegevusteks, kuidas saaksid sihtkohtade valitsejad ja turundajad panna turiste mõtlema nende poolt tekitatud mõjule ning muuta nende käitumistlaadi jätkusuutlikumaks on (Sustainability Leaders, 2020):

- Turistide julgustamine puhkama pikemalt vahehooaegadel (*shoulder season*). Madalhooaja ja kõrghooaja vahel saavad külastajad oma aja ja raha eest rohkem väärtusi. Samuti on see kasulik kohalikule majandusele ja keskkonnale.
- Kohalike ööbimiskohtade autentsusele rõhumine ja kohalikes söögikohtades söömine.
- Turistide julgustamine olema vastutustundlikud külastajad.

Aydin ja Alvarez (2020) arvates kui tahetakse soodustada turistide vastutustundlikku käitumist, peab mõistma nende arusaami sihtkohtade jätkusuutlikkusega seotud omadustest ja seda kui oluliseks turistid jätkusuutlikkust peavad. Tyrväinen *et al.* (2014) leiavad, et jätkusuutlikus ei saa ainult sõltuda turistide jõupingutustest, kuna paljud tegurid mõjutavad keskkonnasõbralikku käitumist, nad pigem leiavad, et oluline on hästi arendatud turismitoode, milles rakendatakse jätkusuutlikkust ja soodustatakse keskkonda toetavat käitumist. Van Vuureni ja Slabberti (2011) arvates võivad teadmised reisikäitumisest aidata kaasa turismitoodete turundamisele ja kavandamisele ning suurendada seeläbi turismitoodete tarbimist.

2015. aastal võeti Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni poolt vastu Säästva Arengu Agenda 2030 (*2030 Agenda for Sustainable Development*). Antud agendas toodi välja 17 jätkusuutliku arengu eesmärki, näiteks jätkusuutlikud linnad ja kogukonnad, vastutustundlik tarbimine ja

tootmine, partnerlussuhted eesmärkide saavutamiseks. Tänapäevaks on toimunud progress mitmetes kohtades, aga tegelikkuses peab tegutsema rohkem eesmärkide suunal, et aastaks 2030 oleks eesmärgid täidetud. Investeeringud kaasavasse ja jätkusuutlikku majanduse võivad esile tuua märkimisväärsed võimalused paremaks elukvaliteediks, mille tulemusena on poliitilised, tehnoloogilised ning finantsilised lahendused käeulatuses, kuid nende muutuste saavutamiseks on vaja paremat juhtimist koos jätkusuutliku arenguga. (Sustainable Development Goals, 2020)

Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO) toob välja oma raportis (United Nations, 2020), et ainult kollektiivse tegevuse ja rahvusvahelise koostöö kaudu saab turismi edendada 2030 Agenda (*2030 Agenda for Sustainable Development*) suunas. Raportis tuuakse välja veel see, et COVID-19 kriis on samuti võimaluseks ümber mõtestada turismisektor ja selle panus säästva arengu eesmärkidesse ning loodusesse. Samuti on see võimaluseks töötada kestliku, kaasava ning vastupidava turismimajanduse suunas.

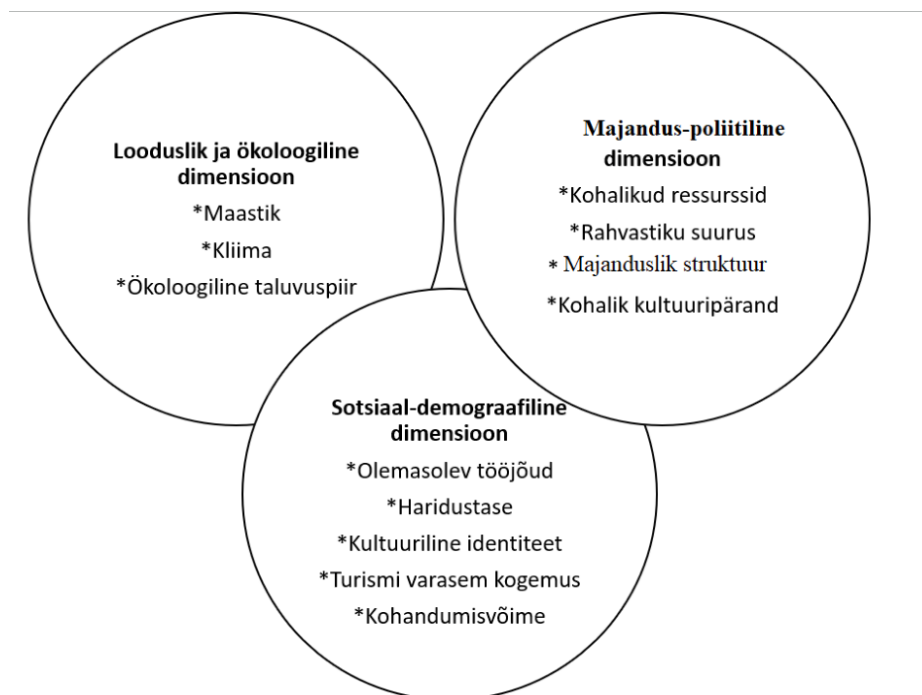
1.4. Loodusturismi sihtkohtade kestlik arendamine

Turismisihtkoha arendamine tähendab pikaajalist muutuste juhtimise protsessi erinevate turismiettevõtjate poolt, et parandada kohalike elanike elukvaliteeti ja säilitada sihtkoha kultuurilist identiteeti (Sati, 2018). Obenaus (2005) toob välja, et kaasaegset turismi iseloomustavad kiired muutused sotsiaal- ja kultuurivaldkondades. Jätkusuutlik planeerimine nõuab integreeritud mõtlemist ning juhtimist ning areng saab toimida ainult siis edukalt, kui majandus, kultuur, keskkond ning sotsiaalne-element on võrdselt tähtsad ja nende ühendamisel ei domineeri neist ükski (Angelevska-Najdeska ja Rakicevik, 2012; Olesniewicz *et al.*, 2020). Tänapäeval on maailm rohkem dünaamiline kui staatiline, mis tähendab, et rahvusparkide planeerijad ja turismiettevõtjad peavad aru saama, kuidas muutused võivad mõjutada nende püüdlusi ja otsuseid (Obenaus, 2005).

Loodusturismi sihtkohade külastajate arvu suurenemise tõttu, tuleb ka rohkem tähelepanu pöörata sihtkoha taluvuspiirile. 1970datel arendati turismi taluvuspiiri kontseptsioon, et juhtida turismi tundlikes piirkondades (Eagles *et al.* 2002). Turismi taluvuspiiri kontseptsioon tuleneb sellest, et turism ei saa kasvada pidevalt teatud piirkonnas põhjustamata pöördumatuid kahjustusi kohalikule keskkonnale (Coccossis ja Mexa, 2004, *cit.* Jurado *et al.* 2013). Maailma Turismiorganisatsioon defineerib taluvuspiiri, kui maksimaalset inimeste arvu, mida sihtkoht suudab oma piirkonnas taluda ilma, et see kahjustaks või vähendaks kohalikku füüsilist,

majanduslikku ja sotsiaalset kvaliteeti ning seeläbi turisti külastuskogemuse kvaliteeti (World Tourism Organization, 1981).

McGinlay *et al.* (2020) kajastavad, et 2020. aasta suvel suurenesid kaitsealade külastused ja nõudlus ületas sihtkoha taluvusvõimet ning antud olukord võis olla tingitud sellest, et külastajateks olid mitte nii loodusteadlikud esmakülastajad. Sati (2018) toob eraldi välja kolm turismi taluvuspiiri dimensiooni – looduslik ja ökoloogiline, majanduslik-poliitiline ning sotsiaal-demograafiline dimensiooni, mille ületamisel sihtkoha keskkond ning turisti külastuskogemus halveneb (joonis 1). Looduslik ökoloogiline dimensioon hõlmab maastikku, kliimat ning ökoloogilist taluvuspiiri. Majanduslik-poliitilisse dimensiooni kuuluvad kohalikud ressursid, rahvaarv, majanduslik struktuur ning kohalik kultuuripärand. Sotsiaal-demograafiline dimensioon hõlmab olemasolevat tööjõudu, haridustaset, kultuurilist identiteeti, piirkonna turismi varasemat kogemust ning kohandumisvõimet. Coccossis *et al.* (2002) toovad veel välja füüsilise-ökoloogilise dimensiooni, kus nad eristavad fikseeritud ja paindlikke komponente. Fikseeritud komponendid on looduslikud ökoloogilised komponendid, mida ei saa kergesti inimtegevusega mõjutada. Paindlikud komponendid on infrastruktuuri süsteemid, kanalisatsioon, veevarustus, elekter ning transport. Paindlike komponentide taluvuspiiri saab suurendada investeeringute kaudu nendesse ning sel põhjusel ei saa kasutada neid taluvuspiiri määramisel vaid on pigem aluseks edaspidiste tegevuste otsustamiseks.

Joonis 1. Turismi talvusuupri dimensioonid (Sati, 2018)

Coccossis *et al.* (2002) toovad välja, et selliste planeerimisvahendite abil nagu tsoonideks jagamine ja juhtimistehnikad saab külastajate vooge juhtida ja suurendada turismi taluvuspiiri piirkonnas. Nad kajastavad oma raportis, et taluvuspiiri juhtimiseks rakendatakse regulatiivset kaitseala vöönditeks jagamist – tsoon A, B, C ja D. Tsoon A on kõige väärtuslikum ja haavatavam ning sinna sissepääs on ainult volitatud teadusrühmadele. Tsoon B on tundlik tsoon, sinna pääsevad inimesed/rühmad vaid saatjaga. Tsoon C on märkimisväärse loodusliku huviga, kus mõned turismitegevused on lubatud, kuid transport piirkonnas on piiratud. Tsoon D puhul on lubatud arendamine ning on olemas ka külastusvõimalused ja ligipääs autodega. Puhakka ja Saarinen (2013) mainivad, et Soome rahvusparkides on kasutatud samuti maa tsoonideks jagamist. Lisaks on ehitatud rekreatiivseid rajatise ja suunatud külastajaid peamiselt rahvusparkide puhkealadele eesmärgiga piirata turismi negatiivset mõju. Kaitseala võib olla tsoneeritud ka ajaliselt, mis tähendab, et teatud piirkonda ei või külastada mingil ajaperioodil (Eagles *et al.* 2002).

Kohanemisvõimeline ja terviklik lähenemine looduslike alade majandamisele ja kaitsele stimuleerib jätkusuutlikke lahendusi, mis võivad esile kutsuda soovitud arengut. Sellise säästva planeerimise eelduseks on külastajate taluvuspiiri haldamine ja seire arvestamine (Mandic, 2019). Yu-Fai *et al.* (2018) toovad välja taluvuspiiriga seotud termini „külastajate piir“, mida kasutatakse mõõtmaks vastuvõetavat külastajate arvu kaitsealal. McGinlay *et al.* (2020) arvavad, et külastajate arvu tuleb juhtida tasemeni, kus on majanduslik kasu, kuid kohalike elanike heaolu on kaitstud ja külastajatel on meeldiv külastuskogemus.

Külastajate arvu teada saamiseks võib kasutada kaudseid, otseseid või automaatseid meetodeid Kajala *et al.* (2007). Taluvuspiiri hindamiseks mõõdetakse külastajate arvu erinevate tehnoloogiliste lahendustega nagu GPS, GIS, infrapunaandurid ning digikaamerad. Paljudel juhtudel on seire- ja külastuskorralduslike lahenduste rakendamine tihedalt seotud andmete kogumise eesmärgiga, kaitseala andmetega ning rahastusega (Mandic, 2019). Kajala *et al.* (2007) toovad välja, et külastajate arvu loendamisel on soovituslik kombineerida kahte või enam meetodit, et lisada saadavatele tulemustele usaldusväärtust. Mandic (2019) toob välja, et Taanis Maribosøerne rahvusparkis kasutatakse külastajate arvu teada saamiseks peidetud kastides digitaalseid loendureid ning Matsalu rahvusparkis on kasutusele võetud vibratsioonile reageerivad seadmed. Soomes rahvusparke haldav Metsähallitus on külastajate trende jälginud juba aastast 2001 ning nad kasutavad selleks külastajauuringuid ja külastajate loendusi (Metsähallitus, 2021).

Shafiee *et al.* (2019) rõhutavad, et kõikidel parkidel, kaitsealadel, loodus- ja kultuuripärandi sihtkohadel peaks olema rakendatud kavad või planeeringud, mis peaksid hõlmama külastajate haldamise meetmeid, sealhulgas reegleid ja juhiseid sihtkoha kättesaadavuse kohta ja seal pakutavate teenuste teavet. Samuti peaksid need hõlmama ka jätkusuutliku turismi võimalusi turismisihtkohtas. Antud kavad või planeeringud tuleks välja töötada koostöös kohalike turismiettevõtete, reisikorraldajate ning kohaliku kogukonnaga (Shafiee *et al.* 2009). Euroopa rahvusparkide ja looduskaitsealade föderatsioon (EUROPARC) toob välja, et jätkusuutliku turismi strateegiad ja tegevuskavad peaksid sisaldama mõjutatava piirkonna strateegiat. Hinnangu peaks andma loodusele, ajaloo- ning kultuuripärandile, turismi- ja puhketaristule, praegustele ja potentsiaalsetele külastajatele, turismi mõjule keskkonnale, majandusele ja kohalikule kogukonnale ning turismi taluvusvõimele (Sustainable tourism in..., n.d).

Slitere rahvuspark Lätis arendas koostöös Läti Maaturismi Assotsiatsiooniga välja turismi arendamise strateegia. Protsess algas turismiressursside, -teenuste ning -toodete analüüsiga. Strateegia arendajad konsulteerisid kohalike ettevõtjate ja elanikega, et saada väärtuslikku sisendit. Kohalik kogukond oli protsessi kaastatud ning nad olid teadlikud tehtud tööde tulemustest ja said osaleda erinevatel koosolekutel. Külastajate mõju uurimiseks kaitsealal analüüsiti külastajate arvu ning koostati suunised, kuidas saaks vähendada turismi negatiivset mõju. (EUROPARC Federation, 2012)

Kaitsealad toimivad erinevates poliitilistes, sotsiaalsetes ja majanduslikes tingimustes. Sageli puudub piisav rahastus, tööjõud ja ressursid ning teave, mis on vajalik otsuste tegemiseks. Kestliku turismi saavutamiseks kaitsealadel on vaja maksimeerida turismist saadav kasu ja vähendada negatiivset mõju ning pidevalt kohaneda muutuvate tingimustega (Yu-Fai *et al.* 2018). Erilist tähelepanu tuleks pöörata turismist saadavale tulule ning kuidas seda tulu kasutatakse sihtkoha majandamisel ja kohaliku kogukonna toetamisel (UNWTO, 2013). Integreeritud ja tulevikku suunatud poliitikat on vaja selleks, et kasv tooks kasu nii inimestele, turismisihtkohtadele kui ka ettevõtetele. Selleks kohandavad valitsused oma metoodikat ja töötavad välja strateegiaid, et kohalikud kogukonnad, väiksed turismiettevõtted ja vähem arenenud turismisihtkohad saaksid osa turismimajanduse eelistest (OECD, 2020).

Soome rahvusparke haldav Metsähallitus (2021) tõi välja, et COVID-19 kriisi ajal on suurenenud esmakordsete matkajate, loodust nautivate rühmade, mägiratturite ja noorte arv rahvusparkides. Lisaks on suurenenud matkavate perede arv ning ööbitakse rohkem sihtkohtas.

Samuti külastatakse enam kõrvalistes kohtades asuvaid piirkondi ning külastajate sooviks on otsida rahu ja nautida looduse ilu. McGinlay *et al.* (2020) arvavad, et kõrvalisi piirkondi külastati seepärast rohkem, et inimesed tundsid end turvalisemalt välitingimustes kui linnaruumis ning seepärast külastati ka rahvusparke enam.

Kui turismisihtkohtades arendatakse turismi intensiivsemalt, suureneb potentsiaalne konflikt elujõulise looduskeskkonna säilitamise ja majandusarengu säilitamise vahel (Mandic, 2019). McGinlay *et al.* (2020) läbi viidud uuringust selgus, et 2020. aasta suve kaitsealade külastajate arvud olid tõusnud võrreldes eelnevate aastatega kõikides neljateistkümnes uuritavas rahvuspargis Saksamaal, Suurbritannias, Itaalias, Poolas, Sloveenias, Hispaanias, Rootsis ning Eestis. Osades rahvusparkides oli tõusnud ka nädalasiseste külastajate arv. Külastajate arvu kasv kaitsealades võis tuua tulemuseks üle rahvastatud olukorrad ja kaitsealade haldajad pidid kiiresti tutvustama külastajatele uusi distantseerumise põhimõtteid ja soovitusi, et tagada kõikidele külastajatele turvaline sihtkoha külastus. Uuringus on toodud välja, et osadel kaitsealadel suurenesid külastajate numbrid päevas peaaegu sada protsenti võrreldes eelmiste aastaga. Autorid tõid välja ka asjaolu, et külastajate numbrite suurenemisega esines ka enam vahejuhtumeid probleemse käitumisega külastajate ja sidusrühmade vahel. Kõige enam valmistasid probleeme valesti parkimine ja teede ülekoormus, jäätmekäitlusega seotud probleemid ja risustamine, müra tekitamine ning ebaseaduslikud tegevused (telkimine selleks mitte ettenähtud kohas).

McGinlay *et al.* (2020) Jurincic ja Popic (2009) leiavad, et survet liiklusele saaks vähendada sellega, kui pakutakse alternatiivina veetransporti, jalgratta- ja kõnniteede rajamist ning parkimiskohtade rajamist väljapoole kaitseala või pargi äärealale. Ühe lahendusena valesti parkimisele toovad nad välja väravate või barjääride ehitamise kohtadesse, kus valesti parkimine kõige sagedamini toimub.

McGinlay *et al.* (2020) toovad esile, et ülerahvastatust saab kontrollida külastajate hoolika jaotamise kaudu kaitsealadel. See lahendus vähendaks külastajate arvu piiramise vajadust ning mõjutaks seeläbi kohalikku majandust minimaalselt. Antud lähenemist võib olla keeruline rakendada osades piirkondades, kus märkimisväärne osa maast on eraomandis ja seega on kasutusõigused piiratud. Lisaks on mõned elupaigad inimtegevusele tundlikumad kui teised (maas pesitsevate lindude piirkonnad). Samuti saab siin rakendada Coccossis *et al.* (2002) poolt välja toodud kaitseala vöönditeks jagamist (tsoon A, B, C ja D).

Eagles *et al.* (2002) toovad välja neli strateegilist lähenemisviisi, millega saab vähendada külastajate negatiivset mõju kaitsealadele. Esimeseks strateegiaks on turismi pakkumise või külastusvõimaluste juhtimine, näiteks voodikohtade arvu suurendamine piirkonnas. Teiseks strateegiaks on külastusnõudluse juhtimine, näiteks kui piirata külastuse kestust ning külastajate arvu kaitsealal. Kolmandaks strateegiaks on ressursside juhtimine, et need taluks suurenenud külastajate arvu (kõvakattega radade rajamine, rajatiste ehitamine). Neljandaks strateegiaks on looduskeskkonna kasutamisega kaasneva mõju juhtimine, et vähendada külastajate negatiivset mõju keskkonnale (õpetada looduseetikat, keelustada loodust kahjustavad vahendid).

Xu *et al.* (2009) leiavad, et kaitseala arendamiseks on ka vaja suurendada kohalike suutlikkust läbi hariduse ja kutseõppe. Nii külastajate kui ka töötajate harimine ja teavitamine suurendab arusaamist kaitseala väärtustest ja mõjutab hoiakut kaitsemeetmetesse (Jurincic ja Popic, 2009). Selleks, et saavutada kestlik loodusturismi sihtkoht, on vaja nii keskkonnateadlikke klientuuri kui ka arendajaid. Keskkonnavalase hariduse ja juhendamise pakkumine külastajatele on sama oluline, kui ka selle pakkumine kohalikele sidusrühmadele (Tyrväinen *et al.* 2014).

Kohaliku kogukonna arengu all mõeldaks konsultatsioone, kaasamist, harimist, poliitilist toetust ning võrdseid võimalusi kõigile (Smith, 2016). Lisaks on vaja ökoloogiliste elujõuliste turismitoodete mitmekesistamist lähtuvalt sihtkoha looduslikest ja kultuurilistest omadustest, toetada ebasoodsas olukorras olevaid kohalikke sidusrühmasid, luues rahalisi ja majanduslikke toetusmehhanisme (Xu *et al.* 2009).

Säästva turismi suunised (2015) toob välja, et jätkusuutliku turismi väärtusahela kõrval saab luua hästi struktureeritud turismipakkumisi, mis võivad hõlmata erinevat liiki meetmeid ja teenuseid. Antud tegevusse saab kaasata paljusid teenusepakkujaid, kui mingi piirkonna turismiettevõtjad teevad koostööd, siis on võimalik turismipaketti kavandada nii, et külastaja saab osa mitmest tegevusest ning sellega on huvitatud ka veetma pikema aja sihtkohas. Kui turismiettevõtted loovad ühtse lähenemisviisi nende teenuste osutamisele, kvaliteeditasemele ning kehtestavad standardid, siis sellise käitumisega saab tagada teenuste osutamise kestlikus ja tagada parim kogemus ka külastajale. (EFFT-O6-Säästva turismi suunised, 2015)

Rahvuspark on turismisihtkoht, mis on osa turismitootest. Maailma Turismiorganisatsioon (UNWTO, 2019) toob välja, et turismitoode on kombinatsioon käegakatsutavatest ja immateriaalsetest elementidest nagu looduslikud, kultuurilised ja inimese loodud ressursid, vaatamisväärsused, rajatised, teenused ja tegevused sihtkohta ümbruses, mis loob üldise

külastaja kogemuse. Turismitoodet hinnatakse ja müüakse erinevate turunduskanalite kaudu ja sellel on elutsükel. Benur ja Bramwell (2015) toovad välja, et turismitooted ja protsessid on ühenduses turismitoote pakkumisega ja turistide nõudlusega ning toote kasutamisega. Turistide soovid ja tarbimise kogemus on lahutamatu osa turismitootest ja pakkumisest.

2. Uurimisala ja metoodika

2.1. Lahemaa rahvuspark kui loodusturismi sihtkoht

Lahemaa rahvuspark moodustati Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusega 1. juuni 1971 (Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskirja..., 1997). Rahvuspargi pindalaks on 747,84 km², millest maismaad on 479,10 km² ja merd 268,74 km² (joonis 2). Lahemaa rahvuspargis kaitstakse ajaloo- ja arhitektuurimälestisi, metsa-, soo- ja rannaökosüsteeme, samuti poollooduslikke kooslusi ning geoloogiamälestisi. Rahvuspark kuulub võrgustikku Natura 2000 Lahemaa linnu- ja loodusala. Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK) tegeleb Lahemaa rahvuspargi külastuskorraldusega alates 2009. aasta veebruarist (Loodusega koos, i.a). Lahemaa rahvuspargis on ajaloolise maastiku väärtused mõisad, mõisapargid, alleed, kabelid ja kalmistud, ajaloo- ja arhitektuurilise väärtusega hooned, põlised talukohad (Keskkonnaamet, a, 2021).

Joonis 2. Lahemaa rahvuspark. (Regio, 2016)

Lahemaa rahvuspargis on kolme tüüpi kaitsevööndeid: sihtkaitsevööndid, loodusreservaadid ning piiranguvööndid. Sihtkaitsevööndeid on 43 ning nendes on lubatud rahvaürituse korraldamine kaitseala valitseja nõusolekul. Ajalise piiranguga on keelatud viibida

kolmeteistkümnes sihtkaitsevööndis. Kõige pikem ajaline piirang kehtib Hara soo sihtkaitsevööndis – 1. veebruar kuni 31. august. Loodusreservaate on kaks – Remnispea ja Esku, kus on keelatud igasugune inimtegevus. Piiranguvööndid on üheksa ning seal on lubatud majandustegevus arvestades sätestatud erisusi. (Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri, 2015)

Lahemaa rahvuspargi turismipiirkonna rahvaarv (lisaks Lahemaa rahvuspargile sisaldab see Tapa valda ja Loksa linna) 06.01.2021 seisuga on 28 879 inimest (Siseministeerium, 2021). Piirkonna rahvaarvu langus on viimastel aastatel pidurdunud. Kohalikku majandust mõjutab ka paljude inimeste pendelränne suurematesse keskustesse nagu Tallinn ja Rakvere (Arenduskoda, 2018). Keskkonnaameti (2016) andmeil on Lahemaa rahvuspargis umbes 5000 maaomanikku ning umbes 75% on neist alalised elanikud.

2015. aastal RMK poolt läbi viidud Lahemaa külastajauuringust selgus, et peamiselt külastati rahvusparki 2-5 inimese seltskonnas ja see koosnes peamiselt pereliikmetest ja/või sõpradest. Peamised tegevused külastuse ajal olid jalutamine, loodusradadega tutvumine ning looduse vaatlemine. Uuringust selgus, et tavaliselt külastatakse sihtkohta kõige enam suvel ning kõige vähem talvel. Päevaseid külastajaid oli 46% 308st vastajast. Kõige enam ööbiti ainult ühe öö. Ööbimiskohtadena kasutati RMK telkimisalasid, majutusettevõtteid või oma suvilat. Sihtkohta jõudmiseks kasutati kõige enam sõiduautot (76%). Infot sihtkoha kohta saadi võrdselt nii sõpradelt kui ka tuttavatelt ning RMK kodulehelt. (RMK, 2015)

2005. aastal loodi Lahemaa rahvuspargi külastuskeskuse ja aktiivsemate ettevõtjate koostöös piirkonna ettevõtjate koostöövõrgustik „Ehedad elamused Lahemaal” (Keskkonnaamet, b, 2021). Koostöövõrgustik ühendab kaitsealal asuvaid kestliku turismi põhimõtetele tegutsevaid talusid, hetkel kuulub võrgustikku 11 talu. 2009. aastal nimetas end võrgustik ümber MTÜks Koostöövõrgustik Ehedad Elamused Lahemaal (Ehedad elamused Lahemaal, i.a).

2020. aasta kevadel loodi MTÜ Lahemaa Turismiühing ning antud organisatsioon tutvustab Lahemaa rahvuspargi turismipiirkonda roheline kestliku sihtkoha ülemaailmsel konkursil. Lahemaa rahvuspargi turismipiirkond on Arenduskoja Leader-tegevusgrupi piirkond ning MTÜ Arenduskoda on juhtinud rahvuspargi säästva turismi projekti. Säästva turismi projekti raames on piirkonnale välja töötatud jätkusuutliku turismi strateegia (Tamm, 2020). 2019 aastal sai Lahemaa rahvuspark EUROPARCi turismi sertifikaadi (MTÜ Arenduskoda..., 2019). Sertifikaat on toodud lisas 1. EUROPARCi sertifikaat oli algselt juba olemas Eestis Matsalu

rahvuspargil (Pulver, 2019). Tänapäevaks on EUROPARCi sertifikaadi saanud ka Soomaa rahvuspark (Rohelise Jõemaa Koostöökogu, 2021).

EUROPARCi sertifikaat on kvaliteedimärk, mis annab positiivsema kuvandi piirkonnast ja sealsetest turismiettevõtetest. See võimaldab osaleda turismi arendamise rahvusvahelises võrgustikus ning kasutada uusi turunduskanaleid (Tamm, 2018). Säästva turismi projektis käsitletakse Lahemaa rahvusparki ning selle lähi piirkonda ühtse turismipiirkonnana. Sinna kuuluvad Kuusalu, Haljala, Tapa ja Kadrina vald ning Loksa linn, mis on MTÜ Arenduskoja tegevusgrupi omavalitsused (Tamm, 2020).

Lahemaa rahvuspargi turismipiirkonna säästva arengu strateegia 2019-2030+ (Arenduskoda, 2018) raames koostatud SWOT analüüsis toodi välja, et rahvuspargi tugevused on seotud loodus- ja kultuuriressurssidega, ranniku ääres paiknevate külade arhitektuuri ja miljööga. Rannikualadel on mitmeid väikesadamaid, kus saaks arendada mereturismi ja viia läbi mitmeid veega seotud tegevusi. Lisaks on võimalik avalikus ruumis teha tasuta mitmeid tegevusi. Rahvusparki meelitavad inimesi just paljud erinevad matka- ja õpperajad, aktiivsed vaba aja veetmise võimalused, külastuskeskused ning muuseumid. Samuti on piirkonnas palju militaarpärandit. Strateegia toob välja, et tugevused annavad kaitsealale hea konkurentsivõime võrreldes teiste sihtkohtadega Eestis ja välismaal. Lahemaa rahvuspargi tugevuseks on säästva arengu toetamine ja looduskaitse rakendamine. (*Ibid.*)

Nõrkusena toodi Lahemaa rahvuspargi turismipiirkonna säästva arengu strateegia 2019-2030+ SWOT analüüsis välja see, et nõudlus on hooajaline ja suvi on paljudele peamiseks külastusajaks. Muudel aastaaegadel on piirkonnas tegutsevate ettevõtete esindajate sõnul külastajate arvud oluliselt väiksemad ning sellest tuleneb olukord, kus turismimajandusega seotud ettevõtted pakuvad teenuseid kõrghooajal ja muul ajal peamiselt ettetellimisega suurtematele rühmadele, mitte individuaalkülastajatele. (*Ibid.*)

2.2. Metoodika

Antud magistritöö eesmärk on välja selgitada Lahemaa rahvuspargi kui loodusturismi sihtkoha kestlikud arendusvõimalused ja teha ettepanekud sihtkoha kestlikuks arendamiseks. Täitmaks töö eesmärki, viis autor läbi kaks uuringut, esimese koostöös Tartu Ülikooli Pärnu kolledži õppejõu Tatjana Koorega ning teise iseseisvalt Lahemaa rahvuspargi turismiasjalistega. Esimese uuring on kvantitatiivne uuring küsitluse meetodil ning teine kvalitatiivne uuring intervjuudena.

Esimese uuringu eesmärk oli selgitada välja Lahemaa rahvusparki turismipiirkonna siseturisti profiil, ootused ning rahulolu. Uuring viidi läbi rahvusvahelise LEADER koostööprojekti „Säästva turismi arendamine“ raames Arenduskoda MTÜ tellimusel. Uuringu ankeedi (vt lisa 2) koostas Tatjana Koor tuginedes Lahemaal varasemalt teostatud uuringu ankeedile ja sihtkoha kestliku arendamist käsitlevatele teaduslikele allikatele ning mudelitele. Ankeetküsitlus koosnes kolmest blokist: vastaja käitumist iseloomustavad küsimused; Lahemaa rahvusparki turismipiirkonna külastuse ja rahuloluga seotud küsimused; vastaja profiiliga seotud küsimused.

Ankeet tehti avalikuks 10.03.2020 ning see oli kättesaadav *LimeSurvey* keskkonnas. Kaks päeva hiljem, kui uuring avalikustati, kehtestati 12.03.2020 üleriigiline eriolukord, mis raskendas küsitluse läbi viimist. Algselt oli plaan minna erinevatesse Lahemaa rahvusparki turismisihtkohtadesse ja küsitleda ka välisturiste, mida lõpptulemusena teha ei saanud.

Uuring oli avatud vastamiseks kuni 09.03.2021 ning kõige enam vastuseid laekus aprillis, juunis ja juulis. Kvantitatiivse uuringu üldkogumi moodustasid Lahemaa rahvusparki külastanud inimesed, kes elavad Eestis. Valimiks oli sihipärane valim ning lisaks oli rakendatud ka lumepalli meetod. Sihipärasesse valimisse kuulusid inimesed, kes on Lahemaa rahvusparki vähemalt üks kord viimase viie aasta jooksul külastanud. Lumepallivalimi puhul leiab uurija esimesed sobivad inimesed, kes juhatavad edasi järgmiste uuritavate juurde ja sihipärase valimi puhul on eksperdirollis uurija ise ja valib uuritavad välja (Rämmer, 2014). Ankeeti oli lisatud ka palve küsitlust ka teistega jagada.

Ankeet oli saadetud kõikidele sihtkohas tegutsevatele ettevõtjatele palvega edastada seda enda külastajatele e-kirja teel, jagada seda enda kanalites või printida välja ja anda seda külastajatele täita kohapeal. Lisaks sai ankeet jagatud ka Facebooki grupis „21. sajandi turismitöötaja ja turismiettevõtja“ ning oli palutud gruppi liikmetel jagada infot uuringu kohta. Lisaks jagati küsitlust oma sotsiaalmeedia kanalites ning autor viis rahvusparki vaatamisväärsuste juurde infolehti, mis viitasid QR-koodide abil antud küsitluse veebilehtedele.

Ankeet oli kolmes keeles, aga autor kasutab magistritöös ainult siseturistide vastuseid. Eestikeelsele ankeedile vastas kokku 119 inimest, venekeelsele 9 ning ingliskeelsele 5. Venekeelsetele ankeetidele olid kõik vastajad märkinud elukohaks Eesti. Inglisekeelseid täielikult täidetud vastuseid oli kokku viis, kuid üks vastaja oli märkinud oma elukohaks Iirimaa ning kaks vastajat polnud täpsustanud. Autor ei keskendu magistritöös välisturistidele ja jätab

kolm ingliskeelset ankeeti välja. Kahes ingliskeelses ankeedis olid vastajad pannud elukohaks Eesti ning autor kasutab neid ankeete oma uuringus. Ankeetküsimustiku vastuste analüüsil kasutas autor kirjeldavat statistilist analüüsi ja avatud küsimuste puhul sisuanalüüsi.

Teiseks viis autor läbi kvalitatiivsed poolstruktureeritud ekspertintervjuud Lahemaa rahvusparki turismiasjalistega (tabel 3). Poolstruktureeritud intervjuu eeliseks on see, et küsimusi küsitakse mitte kindlas järjekorras ning uue teema esile tõusmisel saab küsida täpsustavaid küsimusi (Lepik *et al.* 2014). Intervjuude eesmärk oli välja selgitada kohalike turismiasjaliste arvamus Lahemaa rahvusparki kui loodusturismi sihtkoha hetkeolukorrast ning arendamisvõimalustest.

Tabel 3. Uuringusse kaasatud Lahemaa rahvusparki kui loodusturismi sihtkoha esindajad

Intervjueeritava nimi või ametinimi	Organisatsioon	Amet	Intervjueerimise viis
Kaisa Linno	MTÜ Kolgaküla Selts	Tegevjuht	Skype'i teel
Anneli Kivisaar	Haljala vallavalitsus	Arendusnõunik	Skype'i teel
Enri Uusna	Keskkonnaamet	Lääne-Virumaa keskkonnahariduse spetsialist	Kirjalikult
Vabakutseline veematkajuht	360 kraadi	Vabakutseline veematkajuht	Kirjalikult
Nele Sõber	Keskkonnaamet	Looduskaitse korraldamise osakond – projektijuht	Telefoni teel
Keskkonnaspetsialist	Haljala vallavalitsus	Endine planeerimis- ja keskkonnaspetsialist	Kirjalikult

Intervjuu koosnes üheksast teemapunktist (vt lisa 3) ja viidi läbi ajavahemikul 09.04-15.05.2021. Teemapunktidenä uuriti sihtkoha hetkeolukorda, turismi mõju ja loodusturismi sihtkoha kestliku arendamist. Skype rakenduses läbi viidud intervjuud salvestati intervjueeritavate nõusolekul ja hiljem transkribeeriti. Üks intervjuu viidi läbi telefoni teel ning autor tegi samal ajal märkmeid saadud info kohta. Kolm vastajat vastasid kirjalikult e-kirja teel. Intervjuu uuringu valimi moodustasid Lahemaa rahvusparki turismiasjalised. Kuuest intervjueeritavast viis osales ka Lahemaa rahvusparki turismipiirkonna säästva arengu strateegia 2019-2030+ raames korraldatud seminaridel ning õppereisidel.

Kõikidelt intervjueeritavatelt küsiti, kas nad soovivad magistritöös olla esindatud nimeliselt või ametinimetuse tasemel. Samuti küsiti luba intervjuude salvestamiseks. Intervjueeritavate seos

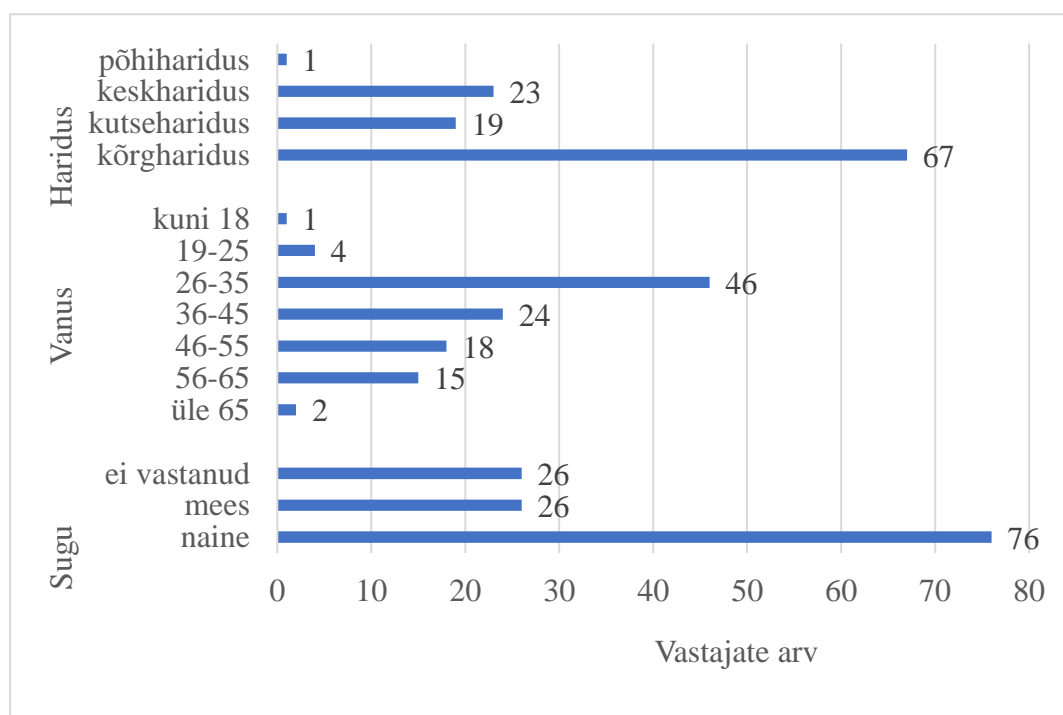
Lahemaa rahvuspargiga on erinev – inimesed, kes on seotud piirkonnaga tööalaselt ning elavad sihtkohas, kuid ka need, kellel isiklik side kaitsealaga puudub. Tööalane kogemus piirkonnas on samuti varieeruv, üks vastaja tegeleb arendustegevusega juba aastast 2003, teine vastaja aastast 2005 ning kolmas vastaja on turismiga seotud alates 2010. aastast kui läbis giidikoolituse. Kolmel intervjuueeritaval on tööalane seos Lahemaaga lühem. Tulemusi analüüsiti sisuanalüüsi meetodil. Pärast transkribeerimist autor analüüsis intervjuudes saadud vastuseid, nendes olevaid lauseid ja sõnu.

3. Uuringute tulemused ja analüüs

3.1. Ankeetküsitluse vastaja profiil

Uurimisperioodil (10.03.2020-09.03.2021) laekus 130 vastust. Kokku avati ankeetküsitlus veebi kaudu 578 korda. Täielikult vastasid küsitlusele 104 inimest ja osaliselt 26, jättes vastamata küsitluse teise või/ja kolmanda osa. Mõne küsimuse puhul võis vastaja valida mitu vastusevarianti, seepärast võivad varieeruda vastajate ja vastuste arvud. Kuna mõnele küsimusel osad vastajad ei vastanud, siis jooniste all märke „n“ näitab vastavale küsimusele või väitele antud vastuste või vastanute arvu.

Vastajatest oli naisi 78, mehi 26 ning 26 inimest ei vastanud sugu puudutavale küsimusele (joonis 3). Kõige rohkem vastajaid oli vanuserühmas 26-35 (46), seda nii naiste kui ka meeste seas, vastavalt 27 naist ja 15 meest. Sellele järgnes vanuserühm 36-45 eluaastat (24). 67-l vastajal oli kõrgharidus, 23-l vastajal oli keskharidus ning 19-l vastajal kutseharidus. Enamus vastajatest (72) elavad Harjumaal ning sellel järgnes Lääne-Virumaa (22). Teistest Eesti maakondadest olid esindatud Tartumaa (4), Järvamaa (1), Läänemaa (1), Põlvamaa (1), Raplamaa (1), Saaremaa (1), Viljandimaa (1). Viis vastajat vastasid elukohaks lihtsalt Eesti ning ei täpsustanud kodumaakonda.

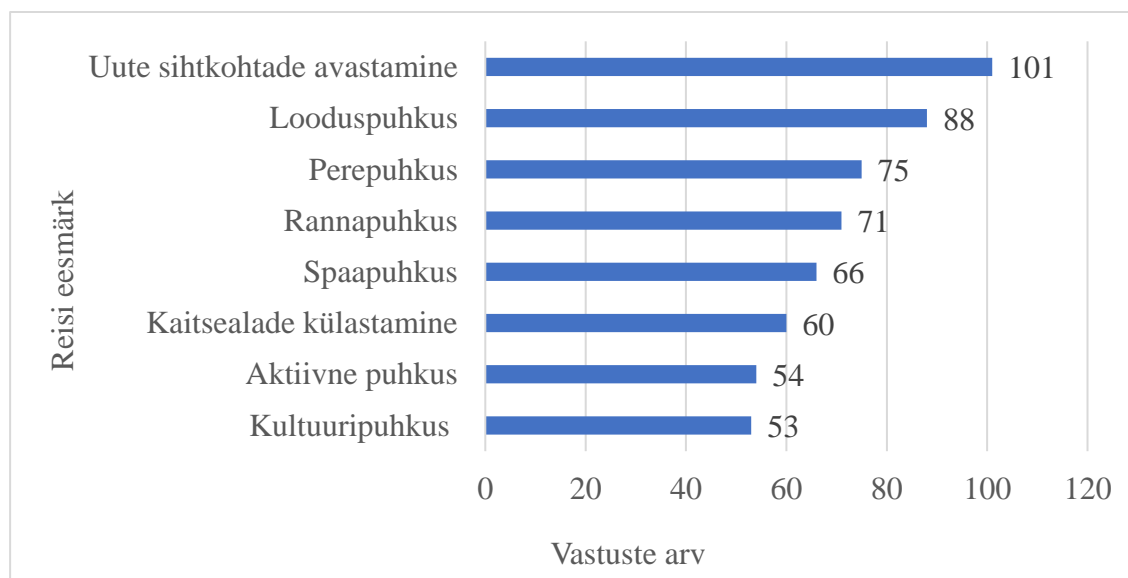
Joonis 3. Vastajate profiil soo (n=130), vanuse (n=110) ja hariduse (n=110) alusel

3.2. Ankeetküsitluse vastajate reisikäitumine ja seda mõjutavad tegurid

Küsitlusest selgus, et ligi pooled vastajatest (59) reisivad kodumaal kolm või enam korda aastas. Ligi veerand (30) vastajatest puhkab kodumaal korra aastas ning 28 vastajat kaks korda aastas. Puhkusreisil välismaal käib korra aastas 44 inimest. Kaks korda aastas käib puhkusreisidel veerand vastanutest (31) ja 12 inimest käib puhkusreisidel kolm või enam korda aastas. Kuus vastajat ei käi välismaal puhkusreisidel. Vastusevariant kolm või enam korda aastas oli populaarseim vastus sõltumata soost, vanusest ja haridusest.

Kodumaised puhkusreisid kestsid valdavalt 2-3 päeva (98 vastajat) ning välismaiste puhkusreiside kestus ulatus pooltel juhtudel nädalani. Vastanutest üle poolte (96) määratles end aktiivseks puhkajaks, kes reisil olles soovib võimalikult palju kogeda ja näha. Veerand vastanutest (25) määratles end passiivseks puhkajaks, kes soovib veeta iga päev mingi osa ajast majutuskohas või rannas ja külastada sihtkohas vaid mõnda kohta. Üheksa vastanut ei osanud öelda, milline puhkaja ta on.

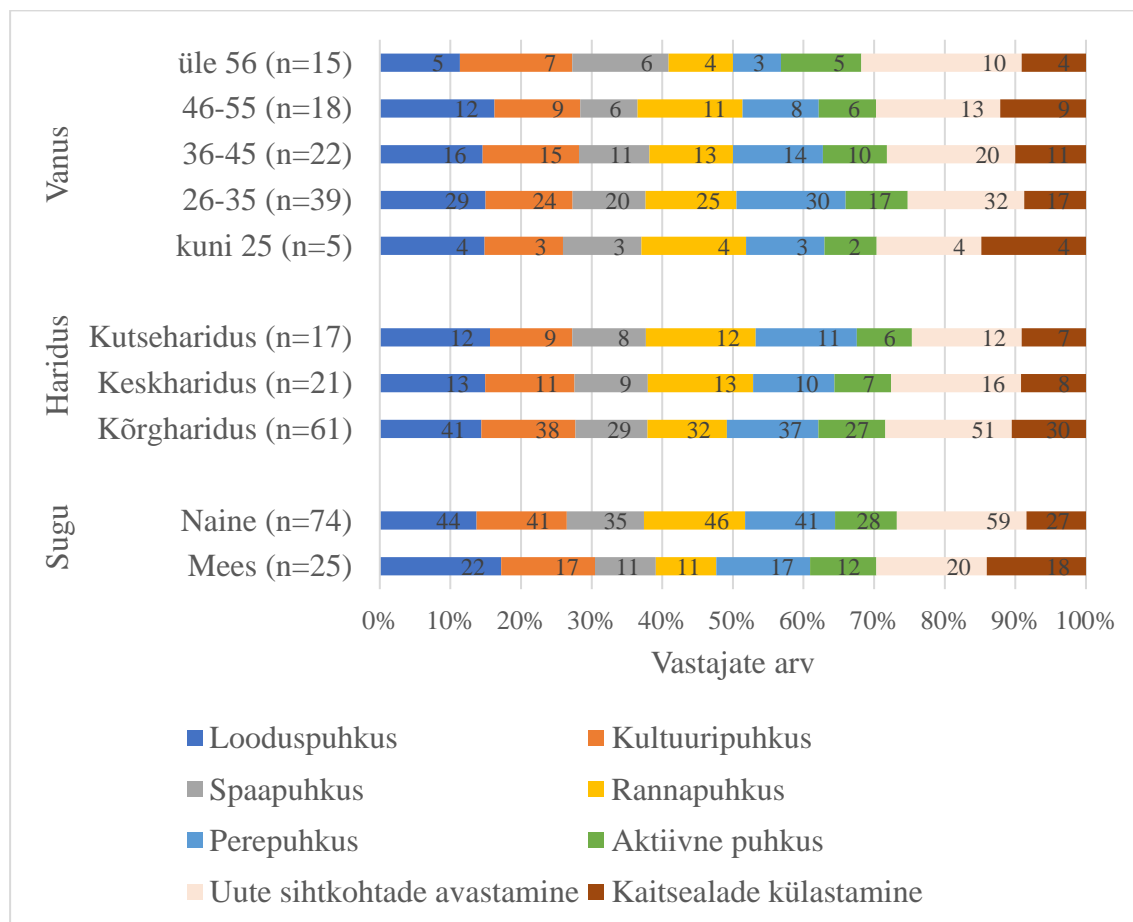
Puhkusereisi eesmärgiks märkisid vastajad (võis valida mitu vastusevarianti) kõige enam uute sihtkohtade avastamise (101) ning looduspuhkuse (88). Kõige vähem eelistati kultuuripuhkust (joonis 4).

Joonis 4. Reisi eesmärk (n=568)

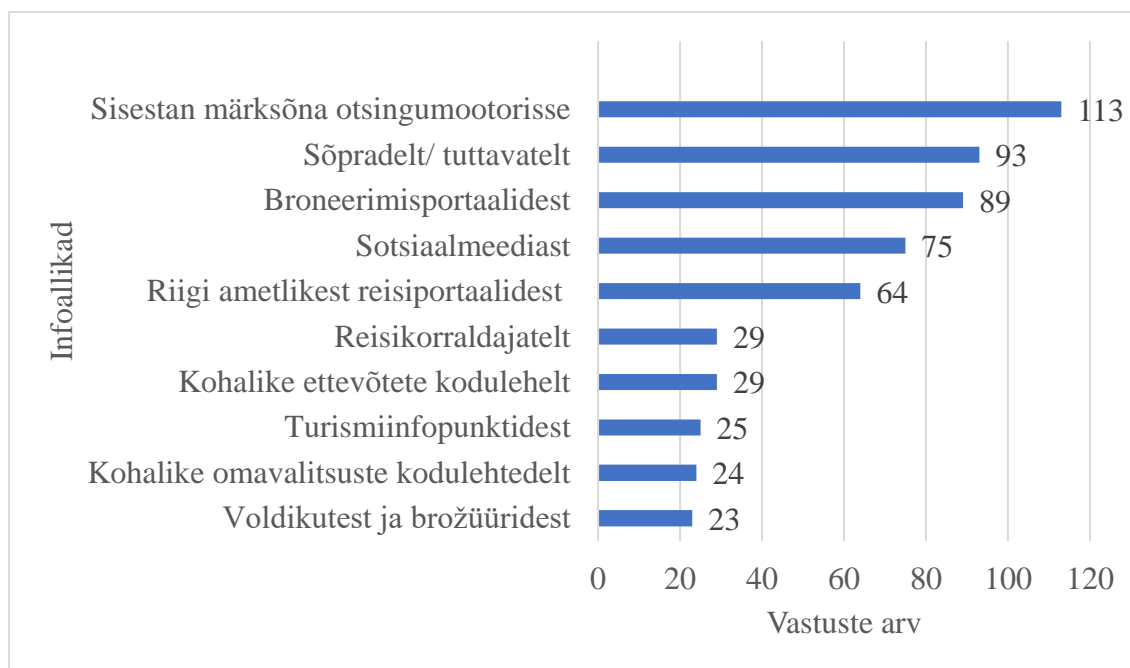
Kui võrrelda reisi eesmärgi vanuse, hariduse ning soo järgi, siis võib täheldada vastuste erinevust teatud tunnuste alusel (joonis 5). Naisvastajatele oli peamiseks reisi eesmärgiks uute sihtkohtade avastamine (59), rannapuhkus 46) ning looduspuhkus (44). Meesvastajate puhul oli

kõige populaarsemaks vastuseks looduspuhkus (22), uute sihtkohtade avastamine (20) ning kaitsealade külastamine (18). Vanuserühmade lõikes oli „uute sihtkohtade avastamine“ paljudel vastajatel esmaseks valikuks. Haridustasemeid analüüsid selgus samuti, et kõrgharidusega, keskharidusega ning kutseharidusega inimeste populaarseks reisi eesmärgiks oli uute sihtkohtade avastamine. Kõrgharidusega vastajate teiseks reisi eesmärgiks oli looduspuhkus (41) ning kolmandaks kultuuripuhkus (38). Keskharidusega vastajate teiseks enam vastusevariandiks oli looduspuhkus ja rannapuhkus, mõlema vastuse puhul 13 korda.

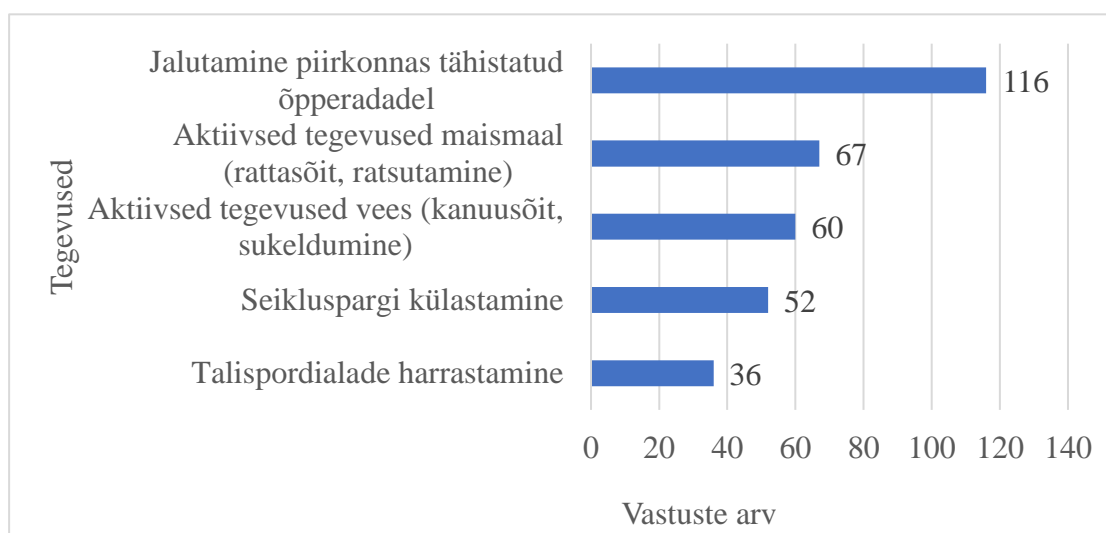
Joonis 5. Reisi eesmärk vastaja soo, vanuse ja hariduse alusel (n=99)

Kõige enam otsiti sihtkoha kohta informatsiooni erinevatest otsingumootoritest (nt Google) (113 korda). Samuti saadi informatsiooni sõpradelt ning tuttavatelt (93 korda), erinevatest broneerimissüsteemidest (89 korda) ja sotsiaalmeediast (75). Lisaks kasutati riigi ametlikke reisiportaale nagu puhkaeestis.ee. Kõige vähem otsiti informatsiooni paberkandjalt ja brošüüridest (joonis 6). Muude vastustena toodi välja, et infot otsitakse töölt, *Lonely Planetist* ning *Google Mapsist*.

Joonis 6. Informatsiooni otsimine sihtkoha kohta (n=564)

Kõige enam soovisid küsitlusele vastanud aktiivsetest tegevustest loodusturismi sihtkohas jalutada piirkonnas tähistatud õpperadadel (116), tegeleda aktiivsete tegevustega maismaal (67) või vees (60) ja külastada seiklusparki (52). Kõige vähem sooviti harrastada talispordialasid (36) (joonis 7). Muude tegevustena toodi välja soov teha midagi ekstreemset, kalastada, jalutada piirkonnas tähistamata radadel, külastada tootmistalusid ning avatud ilu- ja kollektsiooniaedasid, külastada loodusmaju ning muuseumeid, viibida koos perega ja matkautoga reisida.

Joonis 7. Aktiivseid tegevused loodusturismi sihtkohas viibides (n=331)

Loodusturismi sihtkoha külastamisel peavad vastajad väga oluliseks loodust (88), kohtade leitavust kaardirakendustest (79), turvalisust (77), hinna ja kvaliteedi suhet (74). Pigem oluliseks pidasid vastajad teiste soovitusi (84), parkimisvõimalusi (74), kohalikku toorainet (69), üldmuljet sihtkohast (68) ning toitlustus-teenust (64). Uuringust selgus, et vastajate arvates ei ole olulised sihtkoha tegurid tegevused lastele (35), lähedus kodule (36), ostlemisvõimalused (38), ühistranspordi ühendused (38) ning võimalused erivajadustega külalistele (57). Viimane võis tuleneda sellest, et vastajatel ei ole erivajadusega pereliiget, kellega sihtkoha reisiti. Antud tegur sai ka kõige enam vastuseks „ei oska öelda“ – 14 korda. Vastajate hinnangu loodusturismi sihtkoha teguritele leiab lisast 4.

Meeste ja naiste võrdluses suuri erinevusi ei olnud. Nais- kui ka meesvastajate seas olid väga olulisteks teguriteks loodus ja kohtade leitavus kaardirakendustest ning pigem mitte olulisteks elementideks ostlemisvõimalused ja ühistranspordi ühendused. Kui meesvastajate jaoks ei ole väga oluline tegur turvalisus, siis naisvastajate seas oli see väga oluline tegur.

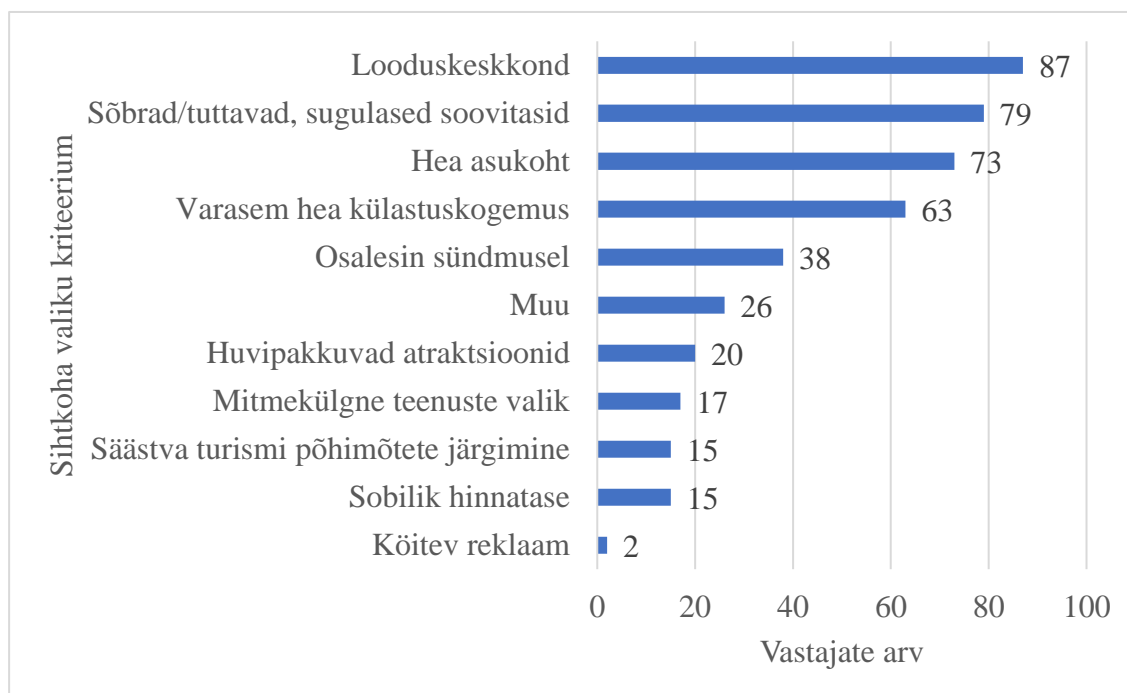
3.3. Ankeetküsitluse vastajate rahulolu Lahemaa rahvusparki kui loodusturismi sihtkohaga

Uuringus paluti tuua vastajatel välja kolm märksõna, mis seonduvad neile Lahemaa rahvusparki kui turismipiirkonnaga. Kokku saadi 299 märksõna, mille hulgas kõige enam nimetati merd (34 korda), loodust (31 korda), metsa (31 korda) ning mõisaid (22 korda). 15 korda toodi välja märksõna matkarajad ning 18 korda seostus vastajatele Lahemaa rahvuspark rabadega. Kuuele inimesele oli iseloomustavaks sõnaks Lahemaa puhul „kodu“ või „lapsepõlv“.

Samuti toodi välja ka 32 korda erinevaid paikade/sihtkohtade nimesid. Kõige populaarsemaks oli Käsmu (6), Palmse (4), Sagadi (4), Altja (4), Võsu (3) ning Vihula (2). Omadussõnadest esines sõna „ilus“ 16 korda. Samuti kasutati omadussõnadest veel puhas (7) ja korras (3), mitmekesine (2), huvitav (1), suur (1). Negatiivse aspektina toodi välja 15 märksõna, milleks olid: palju rahvast, suur külastatavus, populaarne, liiga palju külastajate massi, vähe majutusasutusi, vähe häid söögikohti, halvad toitlustusvõimalused, söögikohtade puudus, pisut tõre teenindus, keskpärane teenindus, vähe prügikaste, uusrikkad võivad, nälg ning algeline (joonis 8). Sõnapilves näitab sõna suurus selle esinemise sagedust vastuste hulgas.

26-35. aastased vastajad, kes ka sihtkohas ööbisid, külastasid rahvusparki kõige enam pere ja sõpradega. 46-55. aastased elukaaslase ja sõpradega ning 36-45. aastased vastajad külastasid sihtkohta samuti kõige enam pere ja sõpradega. Uuringust selgus, et kõige enam tuldi Lahemaa rahvusparki isikliku sõiduvahendiga (100 vastajat). Samuti kasutati sihtkohta jõudmiseks ühistransporti (6) ning jalgratast (3). Kuigi eelnevalt mainiti osade vastajate poolt, et nende jaoks oli väga oluliseks või pigem oluliseks teguriks transpordiühendused, siis tegelikkuses paljud neist tulid sihtkohta hoopis isikliku sõiduvahendiga. Vastajad (6), kes kasutasid sihtkohta jõudmiseks bussi, reisisid enamasti kas üksi, elukaaslase, pere, sõprade või töökaaslastega.

Küsimusele, miks valiti sihtkohaks Lahemaa rahvuspark, olid kõige enam esile tõusvateks vastusteks looduskeskond (87 korda), sõprade/tuttavate või sugulaste soovitus (79 korda) ning hea asukoht (73 korda). Varasemat head külastuskogemust toodi välja 63-l korral ning samuti osaleti mingil sündmusel (38 korda). Küsitlusest selgus, et teenuste hinnatase ja mitmekülgne teenuste valik ei olnud otsustavaks sihtkoha valimisel. 96 vastajat ei pidanud sihtkoha valimisel oluliseks säästva turismi arendamise põhimõtteid (joonis 10).

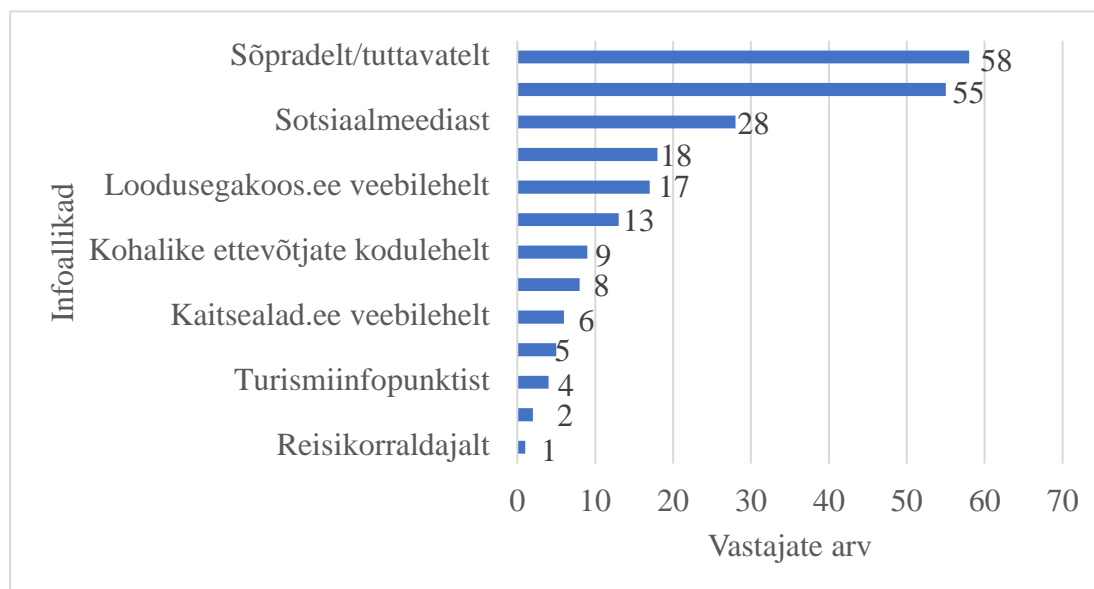
Joonis 10. Lahemaa rahvusparki kui sihtkoha külastuse põhjus (n=435)

Vastuse „muu“ all tõid neli vastajat välja, et nad elavad Lahemaa rahvuspargis, kahel korral külastati Lahemaa rahvusparki töö pärast. Samuti toodi välja, et tegemist oli nende kodukandiga/sünnikohaga, kus möödus nende lapsepõlv ning neil oli sugulasi ja sõpru

piirkonnas või omavad suvilat sihtkohas (nt Võsul). Ühe vastaja jaoks oli Lahemaa rahvuspark hingelähedane koht.

Uuringus osalejatest ei ööbinud sihtkohas 46 vastajat 110st. Ühe öö ööbis 17 inimest ning 2-3 ööd 14 vastajat. 4-5 ööd veetis sihtkohas kolm vastajat ning rohkem kui viis ööd viibis Lahemaa rahvuspargis ligi veerand (30) inimest. Üle veerandi (32 vastajat) ööbis sihtkohas suvilas/majas/korteris ning 17 vastajat ööbisid oma sugulaste või tuttavate juures. Kaheksa vastajat eelistasid ööbida sihtkohas telkides. Ööbimiskohtadena kasutati veel puhkemaju (6), hotelle (5) ja külalistemaju (3). Kuus vastajat ei toonud välja, kus nad sihtkohas ööbisid või kas üldse ööbisid.

Kõige enam saadi informatsiooni sihtkoha kohta sõpradelt ja tuttavatelt (58 vastanut) ning siis kui sisestati märksõna(d) otsingumootorisse (55 vastanut). 28-l korral saadi infot sotsiaalmeediast ja 18 korda riigi ametlikest reisiportaalidest (joonis 11). Valikuvariandis „muu“ täpsustati viie vastajate poolt, et elavad piirkonnas ning üks vastaja elab läheduses. Kui võrrelda neid tulemusi sellega, millisest infoallikast otsiti infot sihtkoha kohta, siis selgus, et informatsiooni otsiti otsingumootorist 113-l korral, aga infot saadi selle kaudu ainult 55- 1 korral.

Joonis 11. Infoallikad Lahemaa rahvuspargi kui sihtkoha kohta (n=219)

Uuringus paluti tuua välja külastajate päevased kulutused ühe inimese kohta nii majutuse, transpordi, toidu ning aktiivsete tegevuse kohta. Üle 101 euro inimese kohta mainiti ära ainult majutuse valdkonnas (kolm korda kõrgharidusega inimeste poolt). Teistes hinnatavates

valdkondades ei märkinud keegi, et kulutas nii palju ühe inimese kohta. Antud küsimusele paljud vastajad ei soovinud vastata. Majutuse kõige populaarsemaks vastuseks oli 1-50 eurot 54-l korral. Toidule kulutati 1-50 eurot inimese kohta üle pooltelt kordadel (83 korda). Aktiivsete tegevuste ja transpordi kõige populaarsem vastus oli samuti 1-50 eurot, vastavalt siis 66 ja 81 korda.

Uuringus paluti vastajatel ka hinnata Lahemaa rahvuspargi külastuskogemust erinevate tegurite arvestuses. Vastajad jäid väga rahule looduse (88), üldmuljega sihtkohast (54) ning turvalisusega (52). Pigem rahule jäadi viitadega (72), parkimisvõimalustega (60) ning kohtade leitavusega erinevatest kaardirakendustest (58). Kõige enam ei osatud hinnata tegurit erivajadustega külaliste kohta ning märgiti 75 korda „ei oska öelda“. Pigem ei oldud rahul Lahemaa rahvuspargis toitlustusteenustega (26) ning ühistranspordi ühendustega (23). Antud kaks tegurit said ka kõige rohkem hinnatud „ei ole rahul“ hinnanguga, vastavalt siis seitsme ja kaheksa inimese poolt (vt lisa 5).

Uuringust selgus, et vastajad soovitsid tõenäoliselt Lahemaa piirkonda oma sõpradele, tuttavatele ning kolleegidele 0-10 palli skaalas 8.98. 0 märgib seda, et ei soovita ja 10 märgib, et soovib. Vastajad, kes valivad vastuseks 9 või 10, nimetatakse soovitajateks. Need, kes vastavad 7 ja 8, on passiivsed ning 0-6 vastusevariandi valijad on rahulolematud (Reichheld, 2003). Rahulolematuid oli kokku 8 104st vastajast. Passiivseid oli kokku 21 ehk nad võivad, kuid ei pruugi soovitada sihtkohta teistele. Üle poolte (75) vastanutest olid soovitajad.

Külastajatel paluti vastata küsimusele, kas nad külastavad sihtkohta edaspidi. 97% vastajatest külastab loodusturismi sihtkohta edaspidi. Uuringus toodi ka välja vastajate poolt, miks nad olid rahul Lahemaa rahvuspargi külastuskogemusega või siis mitte (vt lisa 6). Üldjoontes olid vastajad rahul oma külastuskogemusega ning kõige enam kiideti loodust. Lisaks loodusel toodi välja mitmete matkaradade olemasolu ja korrashoid. Samuti kiideti RMK puhkealasid. Kitsaskohtadena toodi välja puudused ühistranspordiga ning toitlustusteenustega.. Lisaks toodi negatiivse aspektina välja ülerahvastatus ja suurte rannapidude kontrolli ja järelevalve puudumine

Autor analüüsis ka rahulolu (skaala 1-4) keskmisi soo, vanuse ja hariduse alusel (tabel 4). Rahulolematust märgib 1 ning rahulolu 4. Keskmistest selgus, et naised olid rahulolevamad kui mehed. Ainult neljas punktis (ühistranspordi ühendused, parkimisvõimalused, viidad ning info kättesaadavus enne reisi) olid mehed rahulolevamad kui naised. Keskmiselt olid kõige rohkem

rahul vastajad vanuses 36-45 ja üle 56 aastased. Haridustasemeid võrreldes olid kõige rahulolevamad kutseharidusega vastajad.

Tabel 4. Rahulolu hinnangute keskmised soo, vanuse ja hariduse alusel

	Sugu		Vanus					Haridus		
HINNATAVAD TEGURID	Naine	Mees	kuni 25	26-35	36-45	46-55	üle 56	kesk	kutse	kõrg
Puhtus ja kord	3,42	3,35	3,50	3,50	3,46	3,24	3,20	3,64	3,35	3,33
Turvalisus	3,52	3,31	3,75	3,40	3,63	3,61	3,13	3,59	3,30	3,48
Loodus	3,81	3,77	3,00	3,88	3,79	3,78	3,80	3,73	3,75	3,84
Kultuur (sh sündmused)	3,20	3,05	2,67	3,08	3,24	3,31	3,27	3,11	3,22	3,17
Harivad loodusprogrammid	3,12	2,90	2,33	2,94	3,13	3,36	3,18	2,80	3,13	3,12
Aktiivsed tegevused	3,15	2,67	2,67	2,83	3,19	3,20	3,27	3,06	3,06	3,00
Toitlustusteenused	2,81	2,39	4,00	2,46	2,82	2,71	3,00	3,06	2,76	2,57
Majutusteenused	2,95	2,85	2,00	2,79	3,14	2,75	3,38	2,83	2,92	2,95
Ostlemisvõimalused	2,70	2,47	2,33	2,40	2,92	3,00	2,64	2,40	2,92	2,62
Ühistranspordi ühendused	2,26	2,59	2,00	2,38	2,82	1,91	2,40	2,50	2,85	2,13
Parkimisvõimalused	3,06	3,15	3,00	3,26	3,00	2,80	3,00	3,10	3,16	3,05
Viidad	3,03	3,08	3,00	3,12	3,04	2,81	3,07	2,91	3,11	3,07
Info kättesaadavus enne reisi	3,20	3,21	3,00	3,35	3,24	3,00	3,00	3,16	3,11	3,25
Info kättesaadavus reisi ajal	3,11	3,04	2,75	3,26	3,05	2,92	2,92	2,84	3,06	3,20
Tegevused lastele	2,88	2,41	3,50	2,63	2,87	2,55	3,50	2,73	2,89	2,72
Võimalused erivaja. külastajatele	2,88	2,22	2,00	2,50	3,00	2,40	3,00	2,00	2,71	2,73
Matkarajad	3,52	3,30	3,50	3,54	3,62	3,21	3,25	3,58	3,44	3,44
Puhkealad	3,36	3,24	3,67	3,43	3,25	3,19	3,23	3,42	3,37	3,29
Teenuste kvaliteet	3,13	3,05	3,33	3,09	3,06	3,08	3,18	3,12	3,23	3,07
Teeninduse kvaliteet	3,09	2,86	2,50	3,06	3,18	2,80	3,09	2,88	3,17	3,04
Teenuste hind	3,00	2,81		3,00	2,94	2,92	2,83	3,00	3,08	2,89
Hinna ja kvaliteedi suhe	3,04	2,82		3,18	3,00	2,69	2,75	3,00	3,00	2,95
Broneerimisvõimalused	3,18	2,94		3,16	3,00	3,11	3,10	3,08	3,09	3,12
Kohtade leitavus kaardirakenduses	3,27	2,88	3,25	3,26	3,00	3,07	3,25	3,21	3,00	3,20
Üldmulje sihtkohast	3,58	3,32	3,75	3,51	3,65	3,38	3,36	3,59	3,71	3,42
Säästva turismi põhimõtted	3,21	2,95	3,50	3,21	2,93	3,20	3,00	3,07	3,21	3,11
Kohalik tooraine	3,10	2,74	3,00	2,87	2,92	3,17	3,09	2,92	3,17	2,94
Kohalike suhtumine külastajatesse	3,29	2,91	4,00	3,19	3,15	3,00	3,23	3,29	3,06	3,19
Keskmine hinnang tegurite lõikes	3,14	2,94	2,71	3,08	3,14	3,01	3,11	3,06	3,14	3,07

3.4. Kestliku turismi arengu põhimõtete rakendamine Lahemaa rahvuspargis

Sihtkoha hetkeolukord

Lahemaa rahvuspark kui loodusturismi sihtkoht on atraktiivne igal hetkel ning piirkonnas on külastajale palju erinevaid loodusturismi teenuseid, kultuuri ning pärandikultuuri. Intervjueeritavad tõid välja, et tegemist on atraktiivse sihtkohaga, kus on külastajale ligipääsetavad looduskohad, matka- ja õpperajad, muuseumid ja erinevad teenusepakkujad. Aktiivsete teenuste pakkujaid on viimastel aastatel lisandunud. Toodete ja teenuste valik on sihtkohas mitmekesine ja külaline leiab teenuseid igas hinnaklassis. Üks Keskkonnaameti intervjueeritavatest arvas, et teistes Eesti rahvusparkides ei saa korraga nautida luksust ja tavalist seljakoti ränduri matkamist. Näitena luksusest tõi ta välja Vihula mõisa. Intervjuude vastajad leiavad, et Lahemaa on kõige külastatavam rahvuspark Eestis ka COVID-19 ajal ning on loodusturismi sihtkohana populaarne igal ajal. Kahe kohaliku omavalitsuse vastaja arvates oleks vaja panustada Lahemaa brändi loomisse. Üks turismiettevõtja mainis, et Lahemaa rahvusparki viiekümnendaks juubeliks on plaanis avada turismimarsruut „Lahemaa ring“, millega soovitakse teha Lahemaale ring peale. Hetkel on kõik matkarajad ühest punktist teise ja see oleks midagi teistsugust.

Vastajad tõid välja, et Lahemaa rahvuspark on saanud kajastust ka mujal Euroopas ja piirkond on muutunud atraktiivseks ka välisturistidele. Rahvuspargis liigub lisaks kohalikele ka välismaalt tulnud loodusfotograafe, loodushuvilisi, matkajaid, loodusuurijaid ning ajakirjanikke. Piirkonnas on palju matkaradu, lõkkekohtasid ja telkimisalasid. RMK poolt on loodud korralikud radade märgistused, teabetahvlid, kuivkäimlad, telkimiskohad, korralikud laudteed ja hooldatud matkarajad. Kohaliku omavalitsuse esindaja arvates on loodusrajad tähistatud hästi, aga inimesed ei oska märgistusi lugeda ja eksivad rajalt kõrvale. Loodusturismi seisukohalt on Lahemaa rahvuspark hoolitsetud ja atraktiivne koht. Positiivne mõju on see, et inimestele on loodud võimalus liikuda looduses selliselt, et nad ei tallaks, reostaks ja hävitaks seda ning on olemas märgistatud laudteed ning vaateplatvormid.

Rahvusparki külastajate profiil on muutunud viimaste aastate jooksul. Intervjueeritavad tõid välja asjaolu, et COVID-19 kriis on muutnud seda, kes käivad rahvuspargis ja mida nad teevad. Viimastel aastatel on jäänud mulje, et sihtkohta külastab rohkem mitte-loodusarmastajaid. Nende puhul on probleem see, et nemad ei tule loodust nautima, vaid pigem vaba päeva veetma ning lärmavad ja tekitavad müra. Näitena tõi üks kohaliku omavalitsuse ametnik välja tema

poolt hiljuti külastatud Mustoja ranna, kus mere ääres oli lõkkeid tehtud iga paarikümne meetri tagant selleks mitte ettenähtud kohtades. Üks turismiettevõtja arvab, et kõik külastajad, kes matkaradadel käivad või RMK telkimisplatse kasutavad, ei ole loodusinimesed. Kohaliku omavalitsuse esindaja mainis olukorda, kus nägi kuidas suvitajad viisid RMK telkimisplatsilt endale koju küttepuid, mis tegelikult olid ette nähtud kohapeal kasutamiseks.

Kaitsealal on palju aktiivsete tegevuste võimalusi. Ühe turismiettevõtja arvates on hakatud Lahemaal aktiivseid tegevusi rohkem harrastama, kuna reklaamkampaaniad on hästi mõjunud (visit.estonia, kohalikud ajalehed Sõnumitooja, Virumaa Teataja). Näidetena töid intervjueeritavad välja Kaitsealade ja Märgalade päevad. Aktiivsete teenuste pakkujate kohta mainisid kõik vastajad, et Lahemaa rahvusparkis on head giidid, kellel on lai tegevusvaldkond ning tegemist on inimestega, kes tekitavad külastaja ja sihtkoha vahel sideme ja nemad saavad tutvustada Lahemaa piirkonna väärtusi. Giidina töötav tegevjuht arvas, et inimesed käivad palju pigem omapead looduses, kuid nemad sooviksid inimesi rohkem suunata. „*Eesti keskmised pered ei taha giidi palgata.*“

Lahemaa rahvusparkis, nagu ka üldiselt Eesti turismis, on turismiteenuste ja -toodete tarbimisel hooajalisus. Samuti on piirkonnas nii kohalikke kui ka väljapoolt tulnud turismiteenuste pakkujaid. Keskkonnaameti esindaja arvas, et turismi arendamine on üheks Lahemaa lahutamatuks osaks. Majanduslikus mõttes arvavad intervjueeritavad, et on rohkelt võimalusi turismiga tegeleda ning sellest ka kasu saada. Küll aga toodi välja, et turism annab hooajalist tulu piirkonnale ja kasu saavad pigem suuremad firmad. Kohapeal on olemas väiksed ettevõtjad ning suuremad ettevõtted, kes käivad väljapoolt Lahemaad tuure tegemas, aga kohalikud elanikud ei ole turismi korraldamisse kaasatud ja väiksed tegijad ei saa kasu. Näitena töid Keskkonnaameti spetsialistid välja Leedu turismiettevõtjad, kes tulevad sihtkohta oma Leedu giidiga ning tulemuseks võib olla see, et rahalist kasu ei saa tihti peale ka kohalik turismiettevõtja. Majandusliku aspekti poole pealt mainiti rahvusparkis kehtivaid piiranguid, mis raskendavad kohalikkude ettevõtlust.

Lahemaa rahvusparki turismi probleemiks on see, et paljud külastajad tulevad sihtkohta väliste reisikorraldajate abiga ning ei kasutada kohalikke teenuseid. Üks turismiettevõtja mainis, et Tallinnasse registreeritud matkakorraldaja korraldab Lahemaa rahvusparkis matku, siis kliendid käivad Lahemaalt ainult läbi ja majanduslikult ei jäta nad midagi piirkonda ning samuti ei mõjuta see kohalikkude kultuuri. Ta tõi põhjusena välja selle, et keegi ei ole ettevõtet kaasanud

ja firma on üritatud RMK-ga koostööd teha ja pakkunud välja erinevaid mobiilseid nutimänge matkaradadel, mis aitaks rahvuspargil ka raha teenida, kuid seda koostööd pole kahjuks veel saavutatud. Samuti leidis üks kohaliku omavalitsuse intervjuueeritav, et RMK ei kaasa kohalikku kogukonda matkaradade planeerimisprotsessi ja ehitatud matkarajad on muutunud kohalikele elanikele häirivaks ning ületanud sotsiaalset taluvuspiiri.

Turismi mõju

Üritustel on positiivne mõju kohalikule kultuurile. Vastajate hinnangul turism toob ürituste korraldamise näol kasu kultuurilises aspektis. Suviti toimuvad kontserdid (nt Käsma Kaunid Kontserdid, Viru folk) ja meelelahutusüritused ning sihtkoht meelitab inimesi oma ilusate kohtade ja merega. Kohalike elanike abiga hoitakse kohalikke kultuuriväärtusi rohkem. Keskkonnaameti intervjuueeritav tõi näitena välja pärimuskultuuri hoidva Kadri Voorandi, kes köidab nii nooremaid kui vanemaid kuulajaid. On hea, kui kultuur tuuakse lähedale kohalikele, aga samas võib see tekitada osades kohalikes trotsi ning kõik kindlasti ei soovi seda piirkonda.

Piirkonna külastajatel on ka negatiivne mõju kohalikule looduskeskkonnale. Intervjuueeritavad arvavad, et piirkonnas on palju hoolimatut suhtumist külastajate poolt looduskeskkonda ning külastuskoormus on olnud suur juba enne koroonaviirust. Üks turismiettevõtja mainis, et Lahemaa rahvuspark ei ole nende esmane valik teenuste pakkumisel, kuna sellest on kujunemas turismimagnet – Viru raba, matkarajad Hara kandis jne. Ettevõtja rõhutas, et ülerahvastatus ei mõju loodusele kunagi hästi. Looduskeskkonna olukord halveneb, kui teenuseid hakkavad kasutama suured massid ja looduses on palju tallamist ja reostamist.

Populaarseima atraktsiooni juures hakkavad külastajate arvud ületama selle taluvuspiiri. Turismi taluvuspiiri ületanud atraktsioonidest tõi kõik kuus intervjuueeritavat välja näitena Viru raba. Üks Keskkonnaameti töötaja nimetas seda Lahemaa „mustaks plekiks“, kus taluvuspiir on ületatud ning raba või loodust nautida sooviv inimene kuuleb seal palju müra. Tegemist ei ole esindusalaga, kuhu peaks Lahemaa rahvusparki esmakordselt külastavad inimesed viima. Teine Keskkonnaameti töötaja arvas, et Viru raba on üle rahvastatud, aga selle võrra käib vähem külastajaid muudes piirkondades, mida samuti hoida soovitakse. *„Seega ühe koha õnnetus on teise koha õnn. Külastuse kuumkohad võivad toimida kui peibutised ja ka see on külastuskoormuse hajutamise koha pealt oluline teadmine.“*

Taluvuspiire on ületatud ka teiste atraktiivsete turismiatraktsioonide juures. Kuumkohtadena toodi intervjuude käigus veel välja RMK puhkealad, Käsma, Purekkari neem, Mustoja rand,

Nõmmeveski ning Juminda poolsaarel asuv Majakivi õpperada. Negatiivse näitena tõi üks kohaliku omavalitsuse esindaja välja Võsul korraldatava Rannafestivali, kus pärast suurüritust korrastatakse korraldajate poolt festivaliala, aga ümbruskonnas on palju prügi ja koristamist vajavaid kohti, mille koristamise peab organiseerima kohalik omavalitsus.

Turismi arendamisel on ka negatiivne mõju. Intervjuude käigus toodi negatiivse aspektidena välja sihtkohas puudulikud parkimisvõimalused, liigne tallamine, ülerahvastatus ning konfliktid endiste ja uute külastajate vahel. Viimase all mõtles Keskkonnaameti vastaja külastajat, kes käib sihtkohas tihti ja käitub vastutustundlikult ja oskab loodusturismi sihtkohas käituda versus inimene, kes satub loodusesse harva ja ei tea, mida tohib või ei tohi looduses teha. Kohaliku omavalitsuse esindaja arvas, et: „*kõik algab lastetoast, noortele peaks õpetama rohkem loodusõpet*“.

Intervjueeritavate arvates on sihtkohta hakanud külastama teistsugune külastaja, kes pole teadlik loodusväärtustest ja mida tohib või ei tohi rahvuspargis teha. Näidetena toodi välja oma külastuskogemused, kus on nähtud inimesi lõket tegemas ja grillimas keelatud kohtades. Ökoloogiliste ja sotsiaalsete taluvuspiiride ületamise all töid Keskkonnaameti ja kohaliku omavalitsuse esindajad välja selle, et probleem ei olegi alati turistides, pigem on kontingenti, kes käib ainult suvitamas ja teistel aastaaegadel mitte. Nemad tihtipeale ei pea rahvuspargi piirangutest kinni – sõidetakse ATV-ga isetekkelisi radu pidi ning sõidetakse autodega liivaranda. Oluline on tõsta suvitajate teadlikkust jätkusuutlikkusest ja Lahemaal kehtivatest piirangutest. Nii Keskkonnaameti esindaja kui ka turismiettevõtja arvates oleks vaja teadlikkust tõsta nii külastajate kui ka ettevõtjate seas. Turismiettevõtja arvas, et „*lõpptarbijale võiks säästva arengu põhimõtteid põnevamaks ja atraktiivsemaks teha ning midagi enamat, kui lihtsalt õpetada sorteerima prügi õigesti*.“

Sihtkoha kestlik arendamine

Hetkeolukorrast tulenevalt ei ole kohalikud elanikud aktiivsed turismiga tegelema. Intervjueeritavad mainisid, et hetkel on kohalikud ettevaatlikud COVID-19 pandeemia tõttu ja on raske alustada turismiettevõtlusega. Turismiettevõtja arvas, et inimesed, kes Lahemaal turismiga tegelevad, ei ole põliselanikud ning need inimesed, kelle jaoks on see esivanemate maa, ei taha sinna vööraid. Keskkonnaameti vastaja mainis, et kunstlikult ei saa suurendada kohalike kestliku turismiga tegelema hakkamist ning see peab kujunema kognitiivse arengu jooksul. Keskkonnaameti eksperdi arvates on see hetkeolukorras keeruline, kuna

„ettevõtlikkusele lisaks nõuab koroonaviirusega arvestamine ühelt turismiettevõtjalt omajagu leidlikkust“.

Üks „supernäide“ nagu turismiettevõtjast intervjueeritav seda nimetab, millega kohalike pealehakkamist suurendada, on kodanikualgatusel tekkinud mõte Lahemaa giidide koolitamisest. Hetkel korraldab seda MTÜ Lahemaa Turismiühing ning koolitatakse 32 inimest. Koolitusi tehakse koostöös Keskkonnaameti, RMK, Maaülikooli ning Giidide liiduga. Hetkel kaardistab MTÜ Lahemaa Turismiühing lisaks väiksemaid ettevõtjaid, et tulevikus oleks RMK radade alguses info piirkonnas paiknevate ettevõtete kohta (aktiivseid tegevused, majutus, toitlustus jne).

Lahemaa turismiettevõtjad peavad kohanema muutunud majanduskeskkonnaga. Intervjueeritavad arvasid, et turismiettevõtjad, kes varasemalt olid orienteeritud välituristidele, peavad tulenevalt hetkeolukorrast oma tegevused ümber mõtlema. Väikeettevõtjad on kohanenud hästi hetkeolukorraga ja mõelnud välja uusi teenuseid ja tooteid. Turismiettevõtja arvas, et „*pigem liigutakse kasvavas joones ja arenetakse kvalitatiivselt.*“

Turismi arengu jaoks on oluline koostöö sidusrühmade vahel ning võrgustamine. Kõik intervjueeritavad pidasid oluliseks piirkonnas hästi toimivat koostööd ning sidusrühmade teadlikkust rahvuspargi väärtustest ja olemusest. Keskkonnaameti vastaja toonitas, et on oluline lävimine huvigruppide vahel – erinevad õppereisid kas siis piirkondade-vahelised või õppereisid välismaale selleks, et näha, kuidas teised on kestlikkust saavutavad. Võrgustamise ja kooskäimise mõte on teada saada, millega keegi teine tegeleb. Oluliseks pidas Keskkonnaameti esindaja sotsialiseerumist ka mitteametlikul tasemel.

Neli intervjueeritavat leidis, et EUROPARC Föderatsiooni kuulumine ja EUROPARC sertifikaadi olemasolu nõuab, et monitooritakse paljusid tegevusi rahvuspargis ja see seab omad reeglid näiteks jäätmekäitlusele, elektri ja vee tarbimisele. Lahemaa rahvuspargis on palju piiranguid, kuid intervjueeritavad arvasid, et turismiasjalised on tegelikult teadlikud kestliku turismi põhimõtetest. Keskkonnaamet viib läbi erinevaid infopäevi ja koolitusi. Kohaliku omavalitsuse esindaja arvas, et kestliku turismi arendamise meetmeks on koostöö kaitseala valitsejaga, näiteks Lahemaa Koostöökogu, kus üheks eesmärgiks on infovahetus erinevate osapoolte vahel. Tegemist on ühendusega, mis on tegutsenud umbes kümme aastat ning kuhu on üritatud kaasata kõiki huvitatuid isikuid: valdade esindajad, külaseltside esindajad, külavanemad, RMK esindajad, Keskkonnaameti inimesed. Kui vahepeal on tekkinud mingi

mure (liigne tallamine, müra tekitamine jne), siis inimesed annavad sellest Keskkonnaametile teada ja mingi ajaperioodi jooksul esitatud probleemid lähevad arutlusse. Kohtumised, sõltuvalt probleemidest, toimuvad vähemalt korra kvartalis. Kõiki asju arutatakse ja suhtlus on mõistev erinevate sidusrühmade vahel.

Lahemaa rahvuspargis on koostööd teha keeruline. Kestliku turismi arenguvõimalustena töid intervjueritavad välja selle, et oluline on koostöö erinevate huvigruppide vahel. Vastajate seas tuli välja, et koostööd on keeruline teha lähtuvalt rahvusparki spetsiifikast – peab arvestama paljude erinevate rühmadega: RMK, erinevad külastustaristud, neli kohalikku omavalitsust, kohalikud kogukonnad ning Keskkonnaamet. Keskkonnaameti esindaja tõi välja, et EUROPARC sertifikaadi saamiseks käis Lahemaa rahvusparki hindamas Lätist pärit inimene, kuna Hispaaniast pärit EUROPARC organisatsiooni inimesele oleks olnud raskem selgitada rahvusparki ülesehitust ja toimimist.

Koostööalaselt toodi välja, et MTÜ Arenduskoda on koostööaldis. Intervjueritavad leidsid, et RMK võiks olla koostöö altim ning nad arvavad, et hetkel ei ole organisatsioon kogukonna kaasamisel eriti aktiivne. Kestlikus võiks alata koostööst ja teadliku kogukonna kaasamisest. Turismiettevõtja tõi välja, et kohalikele omavalitsustele peab peale käima, et koostööd teha, kuid erandina mainis ta Loksa linna, mis on väike omavalitsus ja selle piirkonnaga on hea koostööd teha. Turismiettevõtja arvates pole kohalikele omavalitsustele turism prioriteet tulenevalt asukohast ja Tallinna lähedusest.

Turismi arendamisel on oluline kohalike kaasamine ning nende teadlikkuse tõstmine. Keskkonnaameti intervjueritav arvas, et Lahemaal kui vähegi on võimalik, jäetakse ohjad kohalike ettevõtjate kätte. See tähendab, et kui ka korraldatakse Lahemaal riiklikul tasandil projekte ja üritusi, siis kaasatakse kohalikku kogukonda. Keskkonnaameti intervjueritav arvas, et turismi kestlikuks arenguks tuleks usaldada kohalikku kogukonda ja lasta neil tegutseda nii palju kui piirangud lubavad ja võimalusel neid ka toetada. Samas üks kohaliku omavalitsuse vastaja arvas, et Keskkonnaamet võiks arvestada kohalike omavalitsuste ja kogukondade soovidega ja mitte katsuda kõike ise ära teha. Kohaliku omavalitsuse vastaja pidas oluliseks ülesannete delegeerimist.

Kohaliku omavalitsuse intervjueritav arvas, et kohalike pealehakkamist saab suurendada erinevate sihtotstarbeliste toetusmeetmetega ning oluline on samuti ühistegevuste juurutamine. Teine Keskkonnaameti vastaja mainis seda, et on oluline koolitada/harida turismiettevõtjaid

ning neile tutvustada jätkusuutlikkuse väärtusi ja olemust. Kui ettevõtja teab ka piirkonna väärtusi, siis ta saab ka oma klientidele neid tutvustada. Intervjueeritav tõi välja, et turismiasjalistele oleks vaja korraldada koolitus teemal „Lahemaa looduskaitsepiirangud“. Samas üks turismiettevõtja rõhutas, et need, kes pakuvad matkateenuseid ja soovivad pakkuda kvaliteeti, on juba ise päris teadlikud ja harivad ennast. Ta tõi näite, et ta käib erinevatel keskkonnaseminaridel, turismi koosistumistel, maamessidel, koolitustel ning võtab võimalikult palju osa kõikidest üritustest. Turismiettevõtja arvas, et koolitusi võib teha, aga nendes õpitu peab ka rakenduma ja et kõige suuremaks kitsaskohaks on just rakendamine. Samuti on kõik loodust puudutavad aspektid pikaajaline protsess ja tihtilugu poole protsessi pealt on suur osa esmapilgul aktiivseid inimesi huvi kaotanud või loobunud.

Kõik vastajad olid arvamisel, et tasub inimesi harida ja kvaliteetset infot jagada ning panustada sellesse, et kõik, kes kusagil kindlas piirkonnas tegutsevad saaks kaasatud selle piirkonna tegevustesse. Turismiettevõtja arvas, et kui kohalikud on hakkajad ja neile loodus meeldib, siis nad saavad ise oma kodukanti edukalt aastaringselt müüa ning teenuseid pakkuda. Vastajad olid arvamisel, et kohalike eelis mujalt tulevate teenusepakkujate ees on see, et nad on kohalikud ja nad saavad päriselt rääkida küla lugusid.

Loodusturismi sihtkoha kestlikul arendamisel on oluliseks kohalik giid. Selleks, et Lahemaa rahvusparki kui loodusturismi sihtkoha kestlikult arendada, võiks julgustada reisifirmasid tulema küll loodusturismi sihtkohta reisisaatjaga, aga giidiks võiks võtta Lahemaa giidi, kes viib külastajad lisaks populaarsetele kohtadele ka teistsugustesse kohtadesse. Eesmärgiga tekitada side ka kohaliku inimesega. Kohaliku omavalitsuse esindaja arvas, et „*kohalik giid oleks üks vahelüli, kes aitaks Eestimaad tutvustada inimesele, kes Lahemaale tuleb*“.

Kogukonnal tuleks leida oma piirkonna jaoks parimad lahendused ja nišitooted. Turismiettevõtja rõhutas, et hästi toimivad ettevõtmised on Käsmu suvised kontserdid ja suvekohvikud. Mitme vastaja poolt toodi välja Hara sadam, millest võiks kujuneda tulevikus populaarne turismiatraktsioon. Nii Keskkonnaameti kui ka kohaliku omavalitsuse esindajad arvasid, et oleks vaja luua nutirakendus, mida saaksid kasutada nii kohalikud kui ka turistid. Hea oleks mõelda külastuskoormuse kaardistamisele ja *live* ülekandmisele – kaardirakendus, mis sarnaselt ilmateatele kajastab hetkeolukorda mõne külastusobjekti ümbruses.

Keskkonnaameti esindaja mainis, et RMK-le on tehtud nende poolt ettepanek Viru raba parklasse paigutada kaamera, millelt on võimalik lugeda autosid – nii saab külastaja juba kodus

või teel langetada otsuse minemaks mujale. Turismiettevõtja tõi välja selle, et „*kohalike elanike ja teenusepakkujatena saame reguleerida, kuna teame, mis on need „hotspotid“ ja kõrgajal saame inimesed viia teise kohta.*“ Ühe näitena tõi ta välja, et kliendid viiakse turismi atraktsiooni juurde reede, mitte laupäeva hommikul. Samuti leiab ka tema, et halvasti toimivatesse parklatesse peaks paigutama kaamerad.

Hetkel on Lahemaa rahvusparki külastajad autodest sõltuvad. Vastajate meelest on Lahemaal paljud loodusturismi atraktsioonid ainult autodega liikuvatele inimestele ja inimesed on liigselt autodes kinni. Turismiettevõtja arvas, kui ühistransport oleks mugav ja kättesaadav, siis see mõtteviis muutuks. Intervjueeritavad arvavad, kui mõeldaks rohkem sellele, kuidas on võimalik tulla rohelise mõtlemisega inimesel sihtkohta, siis see aitaks üles ehitada kestliku sihtkohta. Samuti leidis üks turismiettevõtja, et raske on liikuda jalgrattaga reisival turistil sihtkohta, kuna juba üks päeva läheb „seiklemiseks“, kuid selle aja võiks ju tegelikult veeta sihtkohas.

Keskkonnaametis puudub Lahemaal ainult turismile spetsialiseerunud ametikoht ning piirkonnas arendavad seda kohalikud. Intervjuudest mainiti, et Lahemaa rahvuspark kui loodusturismi sihtkoht, on turistide jaoks tugev sihtkoht, aga turismisihtkohana ei ole keegi seda arendanud. Turismiettevõtja ja kohaliku omavalitsuse esindaja töid välja, et Keskkonnaametis ei ole ühtegi inimest, kes tegeleks Lahemaal ainult turismiga. Nende meelest ei ole turism Keskkonnaameti haldusala. Nii turismiettevõtja ja kohaliku omavalitsuse esindaja arvasid, et selleks, et turismi arendada piirkonnas, ei pea seda töökohta looma, vaid Keskkonnaamet võiks toetada kohalikku mittetulundusühingut Lahemaa Turismiühing.

4. Arutelu ja ettepanekud

4.1. Lahemaa külastaja kirjeldus

Küsitluse tulemustest selgus, et vastaja oli kõrgharidusega 26-35 aastane Harjumaal või Lääne-Virumaal elav inimene. Tegemist oli aktiivse puhkajaga, kes soovis reisil olles võimalikult palju kogeda ning peamiseks reisi eesmärkideks olid uute sihtkohtade avastamine, looduspuhkus ning perepuhkus. Sihtkohta tuli ta isikliku sõiduvahendiga ja külastas Lahemaad pere ja sõpradega. Lahemaa küsitlusele vastajatest olid 64% viimase viie aasta jooksul külastanud Lahemaa rahvusparki üle viie korra. Eesti turismi programm 2021-2024 toob välja, et tulevik ei saa seisneda ainult kvantiteedis ja esmakülastajate mitmekordistamises, vaid külastuskogemuse loomises erinevatele külastajasegmentidele ning selle tulemusena tekivad korduvkülastused nii samadesse ja teistesse Eestis asuvatesse sihtkohtadesse (Anton, 2020). Selle magistritöö uuringust selgus, et 97% külastajatest külastab loodusturismi sihtkohta edaspidi.

Leedus asuva Žemaitija rahvusparki, millel on samuti EUROPARCi sertifikaat, külastaja oli 2017. aasta külastajauuringu põhjal 86 protsendil korduvkülastaja, kes reisis sihtkohta autoga ning reisiseltskonnaks oli pere või sõbrad (Sustainable..., 2018). 2015. aastal RMK (2015) poolt Lahemaal läbi viidud uuringust selgus, et 76% vastanutest kasutas transpordivahendina autot ning selle magistritöö ankeetküsitluse vastaja kasutas 90% isiklikku sõiduvahendit sihtkohta jõudmiseks. Magistritöö uuringu vastaja reisi kestuseks kodumaal oli 2-3 päeva ning kodumaal reisis ta kolm või enam korda aastas. Žemaitija rahvusparki külastaja veetis keskmiselt sihtkohas 1-3 päeva ning ööbis 40 protsendil juhtudest sõprade või sugulaste juures, tema reisi eesmärgiks oli sõprade või sugulaste külastamine ning puhkus (Sustainable..., 2018).

Selle magistritöö Lahemaa uuringu vastaja külastab sihtkohta kõige enam suvel. Turismisihtkohas ta ei ööbinud, aga kui ööbis, siis tegi seda sugulaste või tuttavate juures nagu ka Žemaitija rahvusparki külastaja, kuid peamine reisieesmärk oli neil erinev. Sihtkoha kohta otsis ta kõige enam informatsiooni erinevate otsingumootorite kaudu ning samuti olid talle olulised sõprade ja tuttavate soovitusel. Sõprade soovitusel olid ka olulised 2015. aastal RMK poolt läbi viidud Lahemaa külastajauuringu tulemustes, kus 48% külastajatest sai informatsiooni sõpradelt ja sugulastelt (RMK, 2015).

Antud magistritöö raames koostatud siseturisti profiil ei pretendeeri 100% tõe, kuna on läbi viidud COVID-19 pandeemia eriolukorra ajal, mis seadis teatud piirangud ja takistused

küsitluse läbi viimisel. Mingil määral saab kindlasti vastaja profiil olla abiks tulevaste turismitoodete arendamisele, sest vastajad tõid välja sarnaseid kitsaskohti, mida nende arvates võiks Lahemaa rahvuspargis parendada – toitlustuskohad, tegevused lastele ning erivajadustega inimestega arvestamine. Samas tõid nad välja tegevused, mida nad sooviksid sihtkohas teha. Tulevikus, kui COVID-19 tervisekriis on lõppenud, võiks läbi viia sarnase kvantitatiivse uuringu, et kaardistada ka väliskülastaja profiil, ootused ning rahulolu nagu algselt oli plaanis.

4.2. Hetkeolukord ja arendusvõimalused

Selle magistritöö uuringutes anti hinnang Lahemaa rahvuspargile kui loodusturismi sihtkoha hetkeolukorrale. Kõigi vastajate arvates on tegemist atraktiivse sihtkohaga, kus on külastajale ligipääsetavad looduskohad, matka- ja õpperajad, muuseumid ja erinevad teenusepakkujad. Toodete ja teenuste valik on mitmekesine ning turismi arendamine on toonud piirkonnale kasu nii majanduslikult kui kultuuriliselt. Kaitsealal on olemas EUROPARC sertifikaat, mille olemasolu nõuab piirkonnas kestliku turismi arengu ja hetkeolukorra monitoorimist. Külastajaid köidavad just looduslikud iseärasused, hästi planeeritud transpordiühendus, ainulaadne kultuur ja sündmused, kuid neid heidutavad kehvad puhkuserajatised ja kehv arhitektuuriline planeerimine, suured kulutused sihtkohas, saaste ning ebameeldivad intsidendid kohalikega (Hsu *et al.* 2020). Selle magistritöö ankeetküsitlusest tõid vastajad välja aga, et sihtkohas on puudus nii toitlustuskohtadest ning mitmed atraktsioonid on üle rahvastatud. Mõlemas magistritöö uuringus tuli välja, et Lahemaa rahvuspargi kitsaskohaks on ühistransport.

Selle magistritöö uuringutest selgus, et Lahemaal on turismiteenuste- ja toodete tarbimine hooajaline ning intervjuudes täpsustati, et kasu saavad pigem suuremad firmad ja teised ettevõtted, kes käivad väljapoolt näiteks Lahemaal ekskursioone tegemas. Loodusturismi toodete pakkumine sõltub ilmast ning turismiettevõtjale on kitsaskohaks ilmastikuolude prognoosimatus – suved võivad olla jahedad ja talved vähese lumega. Antud olukorrast võib tuleneda see, et osad ettevõtjad pakuvad tooteid hobikorras ja toodete kvaliteet ei pruugi olla küllastajate ootustele sobilik. Samuti on ilmastikuolud probleemiks ka küllastajatele, kes ei saa võib olla planeerida pikemaajalisi reise või ilm rikub külaskogemuse sihtkohas (Eesti loodusturismi pakkumise uuring, 2008).

Antud magistritöö uuringu vastaja profiilist selgus, et sihtkohta külastatakse talvel kordades vähem kui teistel aastaegadel. Lisaks küllastajate meelitamisele sihtkohta, oleks vaja pikendada

külastajate reisikestust. Küsitlusele vastajate keskmine reisi kestus kodumaal oli 2-3 päeva, kuid Lahemaal olles paljud vastajad ei ööbinudki sihtkohas. Sustainability Leaders (2020) toovad välja idee, et kõrg- ja madalhooaja vahel (*shoulder season*) tuleks meelitada külastajaid sihtkohta.

Autori üheks ettepanekuks on, et Lahemaa kui loodusturismi sihtkohta peab muutma ka atraktiivseks madalhooajal, et see tooks kasu kohalikule piirkonnale aastaringselt. Hooajalisus on kogu Eesti turismi probleem, kuid Lahemaal peaks välja selgitama, kas olemasolevatest turismitoodetest ning -teenustest on külastajad teadlikud ning kas neid on piisavalt. Kui ei ole piisavalt teenusepakkujaid, siis tuleks arendada uusi kestlikele põhimõtetele rajanevaid turismitooteid. Uute toodete arendamisel peaks tegema koostööd kindlasti teiste sihtkohtadega, kuna parimate praktikate jagamine on üheks jätkusuutlikkuse printsiibiks (Smith, 2016).

Selle magistritöö ankeetküsitluses toodi välja, et Lahemaa rahvuspargis on vastajate arvates toitlustuskohti vähe ja olemasolevate teenuste hinnad on kõrged. Samuti selgus ankeetküsitlusest ja RMK (2018) külastajaseire uuringust, et külastajad ei olnud rahul toitlustusteenustega, erivajadustega inimeste arvestamisega ja taristuga. Autori arvates tuleks erivajadustega inimeste jaoks rajada neile ligipääsetavat taristut (sh WC-d), et nende jaoks oleks samuti atraktsioonid kättesaadavad. Lisaks võiks tulevikus kaardistada murekohti, mida läbi viidud uuringus ei kajastatud.

Antud magistritöö uuringust selgus, et väga olulised tegurid loodusturismi sihtkoha külastamisel olid kohtade leitavus kaardirakendustest, hinna ja kvaliteedi suhe ning loodus. Hsu *et al.* (2020) tõid välja, et igal huvigrupil on erinevad nõuded rahvusparkide rekreatiivsetele rajatistele, kohalikule infrastruktuurile, kulutustele ja sissetulekutele, turvalisusele ja tervisele, keskkonnakaitsele ning turismile ja elukvaliteedile. Autori ettepanekuks oleks sihtkohas QR-koodide rakendamine, näiteks atraktsioonide juures, mis aitaks külastajatel kui ka kohalikel elanikel avastada uusi sihtkohti ja tutvuda piirkonnaga ning seal pakutavate teenustega.

Keskkonnaamet (2016) toob välja, et sotsiaalne vajadus puhke võimaluste järele suureneb pidevalt ning seepärast peavad avalik ja kolmas sektor, sihtkoha turismiettevõtjad ja kohalik kogukond jõudma kokkuleppele, et külastusvõimaluste loomine ja turismi arendamine ei tekitaks kahju loodus- ja kultuuriväärtustele ning arvestaks eri huvigruppide soove. Smith (2016), Xu *et al.* (2009), Jurincic ja Popic (2009), Tyrväinen *et al.* (2014) rõhutavad, et oluline on ka erinevate huvigruppide koolitamine ja harimine. Ekspertintervjuudest selgus, et Lahemaa

rahvuspargis korraldab Keskkonnaamet erinevaid koolitusi ja infopäevi, millega tõstetakse kõikide sidusrühmade teadlikkust jätkusuutlikkusest. Intervjueeritavad tõid välja selle, et kohalikud turismiasjalised on kursis jätkusuutliku turismiga, kuid täiendkoolitused on alati head ning ühe näitena toodi välja vajadus Lahemaa kehtivate looduskaitseliste piirangute kohta käiva koolituse järgi. Autor arvab, et hetkel MTÜ Lahemaa Turismiühingu korraldavat Lahemaa giidide koolitamist peaks jätkama ning ka laiendama teistesse Eesti rahvusparkidesse.

McGinlay *et al.* (2020) tõid välja, et rahvusparke on COVID-19 pandeemia ajal hakanud külastama rohkem inimesed, kes on pärit linnapiirkondadest ning nad ei ole teadlikud, millised on rahvusparkides käitumisnormid. Kõik intervjueeritavad mainisid, et Lahemaa rahvusparki kui loodusturismi sihtkohta, on hakanud viimastel aastatel külastama rohkem mitte-loodussõbralikud külastajad. Intervjuudes toodi välja, et ettevõtja saab olla see, kes annab edasi loodussõbralikku ja kestliku turismi põhimõtteid ning tänu sellele ka harida oma kliente. Kuna selle magistritöö teooriast ja ekspertintervjuudest tuli välja, et rahvusparke on hakanud külastama vähem loodusteadlikumad külastajad, siis autor soovitab näiteks kaitseala piirangute informatsiooni jagamist turismiettevõtja poolt (teavitus kodulehel, sildid ja viited, brošüürid, suusõnaline info jagamine). Selle tulemusena suureneks külastaja teadlikkus tegevustest, mis on kaitsealal lubatud ja mis mitte.

Smith (2016) toob välja, et üks jätkusuutlikkuse printsiip on sidusrühmade koostöö ning intervjuudest toodi samuti välja, et piirkonna turismiasjaliste lävimine on oluline, et saada teadmisi teiste tegemistest ning nende praktikatest. Koostöö kitsaskohana toodi intervjuudes välja rahvuspargi spetsiifika, kus peab arvestama paljude osapooltega, aga samas toimib hästi Lahemaa Koostöökogu ning koostöö MTÜ Arenduskojaga. Autori soovitus on paljude erinevate sidusrühmade kaasamine arenguprotsessidesse ning kohalike arvamuse ära kuulamine ning võimalusel arvestamine.

Turismitoodete arendamisel tuleks mõelda kõigile sihtrühmadele. Eagles *et al.* (2002) toovad esile segmenteerimise olulisuse, millega saab külastajate käitumist prognoosida ning see annab ka turismitoote arendamisel arusaama sihtkohale, mida külastajad tegelikult piirkonnas otsivad. Selle tulemusena võib suurened külastajate külastuskogemuse rahulolu piirkonnas pakutavate teenuste ja toodetega. Ankeetküsitlusest selgus, et kõige populaarsem sihtkoha reisi eesmärk oli uute sihtkohtade avastamine, millele järgnes looduspuhkus ning tegevustest sooviti enam matkata piirkonnas tähistatud õpperadadel ja harrastada aktiivseid tegevusi maismaal ja vees.

Puhakka ja Saarinen (2013) toovad välja selle, et traditsiooniliselt on loodusturismi piirkonnad pakkunud mitmeid rekreatiivseid ja aktiivseid tegevusi, aga paljud uued looduses toimuvad tegevused on osaliselt või täielikult rahvusparkides keelatud. Näiteks motoriseeritud tegevused (ATV, mootorsaunid), mis võivad lõpptulemusena kahjustada kohalikku looduskeskkonda. Sama leiavad ka Coccosis *et al.* (2004), kes toovad esile, et saab piirata mingeid aktiivseid tegevusi piirkondades. Näiteks Prantsusmaa rahvusparkides on keelatud paraplaaniga lendamine, sest see segab metslinde. Lahemaa rahvuspargis kehtivad piirangud, mis ei luba paljudel veekogudel motoriseeritud ujuvvahendiga sõita (Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri, 2015). Ekspertintervjuudest selgus, et külastajad sõidavad Lahemaal ATV-dega selleks mitte ettenähtud kohtades. Autori soovitusena oleks luua sarnaselt Jõelähtme vallaga krossirada, kus motoriseeritud tegevusi saaks harrastada. Antud raja võiks rajada Lahemaa turismipiirkonda, aga väljapoole kaitseala. Antud tegevuse korraldamine aitaks säästa kaitseala looduskeskkonda.

Shafiee *et al.* (2009) on välja toonud, et üks jätkusuutliku arengu võtmeküsimusi on infotehnoloogia kasutamine ja siduvus infrastruktuuri arendamisel. Tehnoloogia areng on muutnud toodete ja teenuste kättesaadavust ning tänu selle mõistmisele saab teada reisikäitumise, mille abil saab uusi turismitooteid arendada ja õigetele segmentidele suunata. Kaks intervjuueritavat tõi välja, et Lahemaal peaks olema rohkem nutiseadmetel põhinevaid mänge. Üks turismiettevõtja on ettepanekud RMK-le teinud, kuid siiani ei ole vastust saanud. Lisaks erinevatele nutimängudele võiks sihtkohta tutvustada ning turundada ka potentsiaalsetele külastajatele virtuaaltuuride abil. Virtuaaltuur võib innustada inimesi sihtkohta külastama ja luua positiivse kuvandi.

Keskkonnaamet (2016) koostab sihtkohtades mobiilpositsioneerimisel teostatavaid külastajauuringuid ning külastusmahu seiret ning seda teeb ka Soome rahvusparke haldav Metsähallitus. Riigimetsa Majandamise Keskus (2018) on alates aastast 2002 kogunud andmeid külastusmahtude ning külastuste geograafiliste ja ajaliste jaotuste kohta. Andmeid kogutakse elektrooniliste ja mehaaniliste kalibreeritavate loenduritega. Intervjuudest selgus, et üheks probleemiks Lahemaal on atraktsioonid, mida külastavad paljud inimesed ning mille turismi taluvuspiire ületatakse. Samuti tõi ankeedile vastajad välja negatiivsete märksõnadena liiga suure külastajate massi ning suure külastatavuse.

Coccosis *et al.* (2004) rõhutavad, et vaba juurdepääsu piiramine võib kaasa aidata keskkonna kaitsele, aga selle rakendamist ei toeta mitmed Euroopas kehtivad seadused (erinevate tegurite

põhjal ei saa diskrimineerida inimesi ja osadele inimestele ligipääsu piirata). Siinkohal soovitab autor turismisihtkoha kestlikuks arendamiseks külastajate arvude juhtimist reaalajas populaarsete turismiatraktsioonide juures, mis aitaks turismi taluvuspiiri loodusturismi sihtkohas suurendada. Selleks on eelnevalt vaja teada saada külastajate arv kuumkohtades näiteks autode arvu järgi ning seda tuleks ka edastada reaalajas rahvuspargi kodulehel. Selleks tuleks parklatesse paigalda kaamerad/andurid, mis loendaksid autode arvu teatud turismiatraktsiooni juures. Antud tegevuse eesmärgiks ei ole inimesi ära suunata atraktsioonide juurest, vaid see, et inimesed planeerivad ümber oma marsruudi, et külastada atraktsiooni siis, kui seal on vähem külastajaid.

Carballo ja Leon (2018) arvavad, et jätkusuutlikkuse saavutamiseks, võiksid turismisihtkohad oma eristamiseks realiseerida konkreetseid varasid (keskkonnategurid, loodusvarad, kohalik kultuur ja kunstitegevused), mis aitaks piirkonnal muutuda oluliselt rohkem ligitõmbavamaks. Ekspertintervjuudest toodi välja mõte, et Lahemaal oleks vaja oma brändi. Sustainability Leaders (2020) toovad välja, et tuleks rõhutada kohalike ööbimiskohtade võlule ja julgustada sööma kohalikes söögikohtades ning julgustada turiste olema vastutustundlikud külastajad ja et nad austaks kohalikku loodus- ja kultuuripärandit. Intervjuudest selgus, et Lahemaa rahvuspargi viiekümnendaks juubeliks on plaanis avada turismimarsruut „Lahemaa ring“. Autori arvates võiks olla taoline bränd sarnane Pärnumaal asuvale „Romantilisele rannateele“, mida võiks sarnaselt esitleda ning turundada. „Lahemaa ringi“ turundamiseks tuleks luua koduleht, millel virtuaalselt näeks erinevaid atraktsioone ning kus oleks märgitud erinevad kohalikud teenusepakkujad.

Kokkuvõte

Töö eesmärgiks oli välja selgitada Lahemaa rahvusparki kui loodusturismi sihtkoha kestlikud arendusvõimalused ja teha ettepanekud sihtkoha kestlikuks arendamiseks. Eesmärgi täitmiseks viidi läbi ankeetküsitlus ja ekspertintervjuud Lahemaa rahvusparki turismiasjalistega. Magistritööl oli kolm uurimisküsimust. Esiteks tuvastas autor Lahemaa rahvusparki siseturisti profiili, tema ootused ja rahulolu.

Küsitluse tulemustest selgus, et vastaja oli kõrgharidusega 26-35 aastane Harjumaal või Lääne-Virumaal elav inimene. Tegemist oli aktiivse puhkajaga, kes soovis reisil olles võimalikult palju kogeda ning peamiseks reisi eesmärkideks olid uute sihtkohtade avastamine, looduspuhkus ning perepuhkus. Sihtkohta tuli ta isikliku sõiduvahendiga ja külastas Lahemaad pere ja sõpradega. Lahemaa uuringu vastaja külastas sihtkohta kõige enam suvel. Turismisihtkohas ta ei ööbinud, aga kui ööbis, siis tegi seda sugulaste või tuttavate juures. Sihtkoha kohta otsis ta informatsiooni erinevate otsingumootorite kaudu ning samuti olid talle olulised sõprade ja tuttavate soovitusel.

Teise uurimisküsimusega uuris autor, milline on Lahemaa rahvusparki turismi arendamise hetkeolukord ja kuidas on seni rahvusparki arendamisel kasutatud kestliku arengu põhimõtteid. Mõlema läbi viidud uuringu vastajate arvates on tegemist atraktiivse sihtkohaga, kus on külastajale ligipääsetavad looduskohad, matka- ja õpperajad, muuseumid ja erinevad teenusepakkujad. Toodete ja teenuste valik on mitmekesine ning turismi arendamine on toonud piirkonnale kasu. Kaitsealal on olemas EUROPARC sertifikaat, mille olemasolu nõuab kestliku turismi arendamist ja hetkeolukorra monitoorimist.

Kolmandaks uurimisküsimuseks oli kuidas arendada Lahemaa rahvusparki kui loodusturismi sihtkohta kestlikult. Intervjuudest selgus, et Lahemaa rahvusparkis on koostööd teha keeruline, kuna peab arvestama paljude erinevate sidusrühmadega: RMK, kohalikud omavalitsused, kohalikud kogukonnad ning Keskkonnaamet. Intervjuudes osalejad pidasid oluliseks Lahemaa kohaliku giidi olemasolu ning töid välja näite MTÜ Lahemaa Turismiühingu koolituse „Lahemaa giid“. Autor arvab, et üheks kestliku arengu võimaluseks on Lahemaa giidide koolitamise jätkamine ning erinevate sidusrühmade kaasamine arenguprotsessidesse.

Uuringutes toodi vastajate poolt välja Lahemaa rahvusparki kui loodusturismi sihtkoha kitsaskohad. Nii külastajate seas läbi viidud küsitlusest, kui ekspertintervjuudest turismiasjalistega selgus, et piirkonna kitsaskohaks on osad turismiattraksioonid, mis on

muutunud kuumkohtadeks ja on üle rahvastatud. Autori üheks turismisihtkoha kestliku arendamise ettepanekuks oli külastajate arvude juhtimine populaarsete turismiattraksioonide juures. Lisaks soovitas autor kasutada infotehnoloogilisi lahendusi nagu QR-koodid ja virtuaaltuurid. Virtuaaltuure saaks kasutada matkaraja „Lahemaa ring“ turundamisel. Hooajalisuse vähendamiseks tuleks vajadusel arendada uusi turismitooteid. Samuti on oluline aspekt külastajate, kui ka ettevõtjate harimine kestlikkuse teemadel. Autor leiab, et täitis magistritöö raames püstitatud eesmärgi, milleks oli välja selgitada Lahemaa rahvuspargi kui loodusturismi sihtkoha kestlikud arendusvõimalused.

Kestlikkus on oluline, kuna see tagab, et säilitatakse samaväärne või parem elukeskkond, mis praegu eksisteerib järgnevatele põlvedele. Jätkusuutlik turism säilitab turistide rahulolu ning tagab neile tähendusriikka külastuskogemuse, kuid samas aitab see tõsta nende teadlikkust säästliku turismi probleemidest (UNWTO, UNEP, 2005). Lahemaa rahvuspargis kui loodusturismi sihtkohas, on turismiettevõtjad teadlikud kestliku turismi arendamise põhimõtetest. Tulevikus, kui COVID-19 tervisekriis on lõppenud, tuleks läbi viia sarnane uuring, et kaardistada väliskülastaja profiil, ootused ning rahulolu.

Sustainable development of nature-based tourism destination in Lahemaa National Park

Triin Puhu

Summary

In the last decades, tourism has been a growing economic field, creating millions of jobs and boosting economics. The tourism numbers have grown every year, but the year 2020 has been different, and the growth has decreased. In the changing world, it is necessary to think about sustainability and sustainable development in tourism management. Master's thesis study area was Lahemaa National Park, which is the first national park in Estonia. In this thesis, the author addressed the national park as a nature-based tourism destination. Lahemaa National park is a member of Natura 2000 and has a EUROPARC certification.

The master's thesis problem question was how to ensure sustainable tourism development in Lahemaa National Park as a nature tourism destination. Master's thesis purpose was to find out the sustainable tourism development opportunities for Lahemaa National park as a nature tourism destination and make suggestions for sustainable tourism destination development.

The author identified the Lahemaa National Park domestic visitor profile, expectations and satisfaction and the assessment of the possibilities of the national park as a nature tourism destination. To get the answers to the research questions, two types of research were conducted. First, a web-based survey was carried out among the inbound visitors. Second, the author interviewed six tourism experts on the subjects about current situation of tourism destination and sustainable tourism development in Lahemaa National Park.

The average respondent was aged 26-35 with higher education and lived in Harju or Lääne-Viru county. The average respondent was an active traveler who wants to see and experience a lot in the nature-based tourism destination. The main purpose of the trip was to discover new destinations, nature holiday and family vacation. Average respondent visits Lahemaa as a nature-based destination in summer and usually does not spend a night at the destination, but if he/she does, then in his/her own summer house or with family or friends. For finding tourism information respondents used search engines like Google, and they valued the suggestions of friends and acquaintances. Average respondent traveled to the destination with family and friends. Nature, safety and locating places in map application were the most important

expectations for the respondent. The respondents were satisfied with nature, general impression of the destination and safety.

All expert interviewees think that Lahemaa National Park as a nature-based tourism destination is always attractive. It has numerous nature sites, hiking and study trails, museums, attractions and various service providers. Respondents point out that in the area are many camping sites, information boards, trail markings etc. There are opportunities for people to move around in the nature and enjoy it. The protected area has a EUROPARC certificate which requires monitoring of the sustainable tourism development in the area. The expert interviewees brought out that the COVID-19 health crisis has changed the average national park visitor. There are many first-time visitors, who are not respectful to nature and who are unaware of the restrictions in the protected area. Also, the interviews revealed that it is difficult to cooperate in Lahemaa National Park due to the many different stakeholders.

For sustainable nature-based destination development the author suggests controlling the visitor numbers in tourism destination hotspots with real time monitoring. Also, author suggest using virtual tours in marketing and QR-codes for locals and visitors to educate and discover new places at the site. The importance of the guides was pointed out by all the interviewees and the author suggests that the training of Lahemaa guides should be continued and this activity should be extended to other national parks in Estonia. To reduce tourism seasonality, new tourism products should be developed if necessary. Educating visitors and entrepreneurs on sustainability is also important aspect.

In the future, once the COVID-19 health crisis is over, similar quantitative study should be carried out to map the profile of the foreign visitor, visitors' expectations and satisfaction in Lahemaa National Park as originally was planned.

Kasutatud kirjandus

- An, L. T., Markowski, J., Bartos, M., Rzenca, A., Namiecinski, P.** (2019). An evaluation of destination attractiveness for nature based tourism: Recommendations for the management of national parks in Vietnam. *Nature Conservation*, 32(6): 51-80.
- Angelevska-Najdeska, K., Rakicevik, G.** (2012). Planning of sustainable tourism development. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 44:210-220.
- Anton, A.** (2020). Sihime tulevikku: Turismi programm 2021-2024. Viimati vaadatud 23.04.2021 leheküljel: https://static.visitestonia.com/docs/3475775_annika-antonsihime-tulevikku.%20Turismi%20programm%202021%20kuni%202024.
- Arenduskoda.** (2018) Lahemaa rahvuspargi turismipiirkonna säästva arengu strateegia 2019-2030+. Viimati vaadatud 28.11.2020 leheküljel: http://arenduskoda.ee/Data/2015/Dokumendid/Projektid/Rahvuspargid/Lahemaa_turismipiirkonna_arengu_strateegia_16.11.2018.pdf.
- Aydın, B., Alvarez, M. D.** (2020). Understanding the Tourists' Perspective of Sustainability in Cultural Tourist Destinations. *Sustainability*, 12(21): 8846.
- Barcelona Field Studies Centre.** (2020). Classifying Tourists. Viimati vaadatud 03.04.2021 leheküljel: [GeographyFieldwork.com: https://geographyfieldwork.com/TourismClassification.htm](https://geographyfieldwork.com/TourismClassification.htm).
- Benur, A., Bramwell, B.** (2015). Tourism product development and product diversification in destinations. *Tourism Management*, 50(C): 213-244.
- Buhalis, D., Law, R.** (2008). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet – The state of eTourism research. *Tourism Management*, 29(4): 609-623.
- Butler, R. W.** (2006). *The Tourism Area Life Cycle*, Volume 1. Cromwell Press.
- Butler, R., Nelson, J., Wall, G.** (1993). Tourism—An Evolutionary Perspective. *Tourism and Sustainable Development: Monitoring, Planning.*, 27-44.
- Carballo, R. R., Leon, C. J.** (2018). The influence of artistically recreated nature on the image of tourist destinations: Lanzarote's art, cultural and tourism visitor centres and their links to sustainable tourism marketing. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(2): 192-204.
- Chan, C. S., Hoi, C., Marafa, L. M.** (2017). The Mainland Chinese market for nature tourism in Hong Kong. *An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 19(5): 801-822.

- Coccossis, H., Mexa, A.** (2004). The challenge of tourism carrying capacity assessment: Theory and practice. London
- Coccossis, H., Mexa, A., Collovini, A., Parpairis, A., Konstandoglou, M.** (2002). Defining, measuring and evaluating carrying capacity in European tourism destinations. Athens. Viimati vaadatud 08.04.2021 leheküljel: http://ec.europa.eu/environment/iczmpdf/tcca_material.pdf.
- Cochrane, J.** (2006). A typology of tourists to protected areas. *Parks*, 16(2): 10-17.
- Duran Roman, L., Cardenas-Garcia, P., Pulido-Fernandez, J.** (2021). Tourists' willingness to pay to improve sustainability and experience at destination. *Journal of Destination Marketing & Management*, 19.
- Eagles, P., McCool, S., Haynes, C.** (2002). Sustainable tourism in protected areas. Cambridge.
- Eesti loodusturismi pakkumise uuring.** (2008). Viimati vaadatud 03.02.2021 leheküljel: https://d3otexg1kysjv4.cloudfront.net/docs/2883437_eesti-loodusturismi-pakkumise-uuring.pdf.
- EFFT-O6-Säästva turismi suunised.** (2015). Viimati vaadatud 28.11.2020 leheküljel: <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/e58b1e72-f31c-4283-8cd5-2c49546eef6b/EFFT-O6-Sustainable%20Tourism%20ESTONIAN.pdf>.
- Ehedad elamused Lahemaal.** Viimati vaadatud 06.12.2020 leheküljel: <https://www.ehedad.ee/et/ehedad-talud-lahemaal>.
- Euroopa Komisjon.** (2010). Euroopa kui maailma soosituim turismisihtkoht – uus Euroopa turismi tegevuskava. Viimati vaadatud 09.12.2020 leheküljel: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0352&from=ET>.
- EUROPARC Federation.** (2012). Practical, profitable, protected. A starter guide to developing sustainable tourism in protected areas. Viimati vaadatud 12.04.2021 leheküljel: <http://www.eceat.org/images/Practical,%20profitable,%20protected%204%20MB.pdf>.
- European Environment Agency.** (2020). An introduction to Europe's protected areas. Viimati vaadatud 08.03.2021 leheküljel: <https://www.eea.europa.eu/themes/biodiversity/europe-protected-areas>.
- Framke, W.** (2001). The 'destination': A problematic concept. *Vasa*.
- Hsu, C.-H., Lin, H.-H., Jhang, S.** (2020). Sustainable Tourism Development in Protected Areas of Rivers and Water Sources: A Case Study of Jiuqu Stream in China. *Sustainability*, 12(3):5262.

- Jurado, E. N., Damian, I. M., Fernandez-Morales, A.** (2013). Carrying capacity model applied in coastal destinations. *Annals of Tourism Research*, 43: 1-19.
- Jurincic, I., Popic, A.** (2009). Sustainable tourism development in protected areas on the pattern of Strunjan landscape park. *Varstvo Narave*, 22: 177-192.
- Keskkonnaamet.** (i.a) Europarc ja Põhja-Balti sektsioon. Viimati vaadatud 09.12.2020 leheküljel: <https://www.keskkonnaamet.ee/et/eesmargid-tegevused/rahvusvahelised-projektid/europarc-ja-pohja-balti-sektsioon>.
- Keskkonnaamet, a.** (2021). Kultuuripärand. Viimati vaadatud 28.11.2020 leheküljel: <https://kaitsealad.ee/et/kaitsealad/lahemaa-rahvuspark/kaitsealast-5/kultuuriparand-4>.
- Keskkonnaamet, b.** (2021). Teenusepakkujad. Viimati vaadatud 28.11.2020 leheküljel: <https://kaitsealad.ee/et/kaitsealad/lahemaa-rahvuspark/kulastajale/teenusepakkujad-3>.
- Keskkonnaamet.** (2016). Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava 2016-2025. Viimati vaadatud 09.12.2020 leheküljel: https://www.keskkonnaamet.ee/sites/default/files/kaitse_planeerimine/lisa_1_lahemaa_rp_kk_k_2016-2025.pdf.
- Kester, J., Alonso, F., Baunemann, J., Iduh, J., Julian, M., Kim, B., Ruescas, J.** (2016) International tourism trends in EU-28 member states - Current situation and forecast for 2020-2025-2030. Viimati vaadatud 09.03.2021 leheküljel: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/16845/attachments/1/translations/en/renditions/native>.
- Kajala, L., Almik, A., Dahl, R., Dikšaitė, L., Erkkonen, J., Fredman, P., Jensen, F. Søndergaard, Karoles, K., Sievänen, T., Skov-Petersen, H., Vistad, O. I. and Wallsten, P.** (2007). Küllastajate seire loodusaladel – Põhjamaade ja Balti riikide kogemustel põhinev käsiraamat. *TemaNord* 2008:516. Viimati vaadatud 12.05.2021 leheküljel: <http://rmk.ee/files/K%C3%BClastajate%20seire%20loodusaladel.pdf>.
- Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskiri.** (2015). Riigi Teataja. Viimati vaadatud 17.04.2021 leheküljel: <https://www.riigiteataja.ee/akt/126022015033>.
- Lahemaa rahvuspargi kaitse-eeskirja ja välispiiri kirjelduse kinnitamine.** (1997). Riigi Teataja. Viimati vaadatud 13.12.2020 leheküljel: <https://www.riigiteataja.ee/akt/125112014028>.
- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno., Selg, M., Strömpl, J.** (2014). Intervjuu. Viimati vaadatud 12.05.2021 leheküljel: <http://samm.ut.ee/intervjuu>.

Loodusega koos. (i.a). Viimati vaadatud 13.12.2020 leheküljel: <https://www.loodusegakoos.ee/kuhuminna/rahvuspargid/lahemaa-rahvuspark>.

Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium. (2020). Turism. Viimati vaadatud 13.12.2020 leheküljel: <https://www.mkm.ee/et/tegevused-eesmargid/turism>.

Mandic, A. (2019). Nature-based solutions for sustainable tourism development in protected natural areas: a review. *Environment Systems and Decisions.*, 39(3): 249-268.

Manning, E., Anderson, L., Pettengill, P. (2017). *Managing Outdoor Recreation, 2nd Edition: Case Studies in the National Parks.* Boston.

McGinlay, J., Gkoumas, V., Holtvoeth, J., Fuertes, R., Bazhenova, E., B. A., . . . Santi, S. (2020). The Impact of COVID-19 on the Management of European Protected Areas and Policy Implications. *Forests*, 11(11): 1214.

Metsähallitus. (2021). Record number of visits in National Parks – COVID-19 pandemic boosts the long-standing trend of hiking popularity. Viimati vaadatud 28.04.2021 leheküljel: <https://www.metsa.fi/en/press-releases/record-number-of-visits-in-national-parks/>.

MTÜ Arenduskoda kodulehekül. (2019). Viimati vaadatud 28.11.2020 leheküljel: <http://www.arenduskoda.ee/Data/2015/Dokumendid/Projektid/Rahvuspargid/sertifikaat.pdf>.

Munanura, I. E., Backman, K. F., Sabuhoro, E. (2013). Managing tourism growth in endangered species' habitats of Africa: Volcanoes National Park in Rwanda. *Current Issues in Tourism*, 16(7): 700-718.

Naidoo, R., Adamowicz, W. (2005). Biodiversity and nature-based tourism at forest reserves in Uganda. *Environment and Development Economics*, 10: 159-178.

Obenaus, S. (2005). *Ecotourism – Sustainable Tourism in National Parks and Protected Areas.* Viimati vaadatud 28.11.2020 leheküljel: https://bsc.smebg.net/ecotourguide/best_practices/articles/files/National_Parks.pdf.

OECD. (2020). *OECD Tourism Trends and Policies.* Viimati vaadatud 28.03.2021 leheküljel: <https://www.oecd.org/cfe/tourism/2020-Tourism-Brochure.pdf>.

Olesniewicz, P., Pytel, S., Markiewicz-Patkowska, J., Szromek, A., Jandová, S. (2020). A Model of the Sustainable Management of the Natural Environment in National Parks—A Case Study of National Parks in Poland. *Sustainability*, 12(7): 2704.

Parks&Benefits. (n.d). *Guide to Sustainable Tourism in Protected Areas.* Viimati vaadatud 17.05.2021 leheküljel: https://forskning.ruc.dk/files/34476079/final_brochure_parks_benefits_210911.pdf.

- Puhakka, R., Saarinen, J.** (2013). New Role of Tourism in National Park Planning in Finland. *Journal of Environment & Development*, 22(4): 411-434.
- Pulver, A.** (2019). Virumaa Teataja. Viimati vaadatud 28.11.2020 leheküljel: <https://virumaateataja.postimees.ee/6809535/lahemaa-rahvuspark-saab-saastva-turismi-sertifikaadi>.
- Regio.** (2016). Lahemaa rahvuspark. Viimati vaadatud 09.12.2020 leheküljel: <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:311956/272701/page/1>.
- Reichheld, F. F.** (2003). The number you need to grow. *Harvard business review*, 81(12): 46-55.
- RMK.** (2018). Külastajaseire RMK-s. RMK majandatavate puhke- ja kaitsealade külastatavus, külastaja ja külastus. Viimati vaadatud 13.05.2021 leheküljel: https://media.rmk.ee/files/RMK%20majandatavate%20puhke_%20ja%20kaitsealade%20k%C3%BClastatavus%20k%C3%BClastaja%20ja%20k%C3%BClastus.pdf.
- RMK.** (2015). Lahemaa rahvuspark. 2015. aasta külastajauuringu tulemused. Viimati vaadatud 29.04.2021 leheküljel: https://media.rmk.ee/files/Lahemaa_rahvuspark_kylastajauuringu%20tulemused%20%202015.pdf.
- Rohelise Jõemaa Koostöökogu.** (2021). Soomaa rahvuspark pälvis Euroopa Kaitsealade Liidult säästva turismi sertifikaadi. Viimati vaadatud 21.05.2021 leheküljel: <https://joemaa.ee/soomaa-rahvuspark-palvis-euroopa-kaitsealade-liidult-saastva-turismi-sertifikaadi/>.
- Rämmer, A.** (2014). Valimi moodustamine. Viimati vaadatud 06.04.2021 leheküljel: <http://samm.ut.ee/valimid>.
- Sati, V. P.** (2018). Carrying capacity analysis and destination development: a case study of Gangotri tourists/pilgrims' circuit in the Himalaya. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 23(3): 312-322.
- Shafiee, S., Ghatari, A. R., Hasanzadeh, A., Jahanyan, S.** (2019). Developing a model for sustainable smart tourism destinations: A systematic review. *Tourism Management Perspectives*, 31: 287-300.
- Siseministeerium.** (2021). Eesti elanike arv KOV-ide lõikes seisuga 01.01.2021. Viimati vaadatud 19.05.2021 leheküljel: <https://www.siseministeerium.ee/et/eesmark-tegevused/rahvastikutoimingud/rahvastikustatistika>.

Smith, M. K. (2016). Issues in cultural tourism studies. Third Edition. London; New York: Routledge.

Sustainability Leaders. (2020). Viimati vaadatud 09.01.2021 leheküljel: <https://sustainability-leaders.com/how-to-influence-traveller-behaviour-for-sustainable-tourism/>.

Sustainable Development Goals. (2020). Viimati vaadatud 06.02.2021 leheküljel: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/>.

Sustainable Tourism in Protected Areas – good for parks, good for people. (n.d). Viimati vaadatud 12.05.2021 leheküljel: http://www.europarc.org/wp-content/uploads/2015/12/ECST_2015.pdf.

Sustainable Tourism Strategy and Action Plan 2019-2023 for Žemaitija National Park. (2018). Viimati vaadatud 04.05.2021 leheküljel: <https://www.skogsstyrelsen.se/globalassets/projektwebbplatser/attractive-hardwoods/sustainable-tourism-strategy-for-zemaitija-national-park-lithuania.pdf>.

Zemla, M. (2016). Tourism destination: The networking approach. Moravian geographical reports, 24(4): 2-14.

Tamm, Ü. (2018). Leader-projekti toel taotletakse Lahemaale säästva turismi sertifikaati. Sõnumitooja, 12.09.2018, lk 4.

Tamm, Ü. (2020). Lahemaa rahvusparki turismipiirkond on valitud maailma kestlike sihtkohtade TOP100 nimekirja. Sõnumitooja, 14.10.2020, lk 4.

The New York Times. (2020). The Newest Challenge for Europe's Parks: A Surge of New Nature Lovers. Viimati vaadatud 09.03.2021 leheküljel: <https://www.nytimes.com/2020/12/10/travel/european-parks-pandemic.html>.

Tkachenko, T., Kovalska, L. (2017). E-tourism, as display of dominant criterion of modern tourism-operating: relevant provisions, tools, use. Human Geography Journal, 23(2): 19-22.

Tyrväinen, L., Uusitalo, M., Silvennoinen, H., Hasu, E. (2014). Towards sustainable growth in nature-based tourism destinations: Clients' views of land use options in Finnish Lapland. Landscape and Urban Planning, 122: 1-15.

United Nations. (2020). Policy Brief: COVID-19 and Transforming Tourism. Viimati vaadatud 10.02.2021 leheküljel: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-08/SG-Policy-Brief-on-COVID-and-Tourism.pdf>.

UNWTO. (2013). Sustainable Tourism for Development. Madrid.

- UNWTO.** (2004). Tourism Congestion Management at Natural and Cultural Sites. Madrid: World Tourism Organization.
- UNWTO.** (2019). UNWTO Tourism Definitions. Viimati vaadatud 27.03.2021 leheküljel: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284420858>.
- UNWTO.** (2021). Worst year in tourism history with 1 billion fewer international arrivals. Viimati vaadatud 06.02.2021 leheküljel: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347>.
- UNWTO, UNEP.** (2005). Making tourism more sustainable. Viimati vaadatud 02.05.2021 leheküljel: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/8741>.
- Van Vuuren, C., Slabbert, E.** (2011). Travel motions and behaviour of tourist to a South African resort. Algarve. Viimati vaadatud 21.03.2021 leheküljel: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/5018529.pdf>.
- Weston, R., Guia, J., Mihalič, T., Prats, L., Blasco, D., Ferrer, N., Lawler, M., Jarratt, D.** (2019). Research for TRAN Committee – European tourism: recent developments and future challenges. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels. Viimati vaadatud 23.05.2021 leheküljel: https://www.researchgate.net/publication/336983864_EUROPEAN_TOURISM_RECENT_DEVELOPMENTS_AND_FUTURE_CHALLENGES.
- World Tourism Organization.** (1981). Saturation of tourist destinations. Report of the secretary general. Madrid.
- Xu, J., Lu, Y., Chen, L.-D., Liu, Y.** (2009). Contribution of tourism development to protected area management: Local stakeholder perspectives. The International Journal of Sustainable Development and World Ecology, 16(1): 30-36.
- Yu-Fai, L., Spenceley, A., Hvenegaard, G., Buckley, R., Groves, C.** (2018). Tourism and visitor management in protected areas. Gland.

Lisad

Lisa 1. EUROPARCi sertifikaat Lahemaa rahvuspargile

Lisa 2. Lahemaa rahvusparki külastajauuringu küsitlusankeet

Kallis külastaja!

Uuringu eesmärk on välja selgitada Teie rahulolu ja valikuid mõjutavad tegurid Lahemaa rahvusparki piirkonda külastades. Saadud tagasiside aitab mõista Teie soove ja hinnanguid pakutavatele võimalustele ning seeläbi parendada Teie külastuskogemust. Küsitlusele vastamine võtab aega kuni 12 minutit. Küsimustik on anonüümne. Soovi korral palun jagage ankeeti enda tutvusringkonnas. Lisaküsimuste korral pöörduge: Tatjana Koor, tatjana.koor@ut.ee (Tartu Ülikooli Pärnu kolledž)

Reisikäitumine ja ostuotsust mõjutavad tegurid

1) Kui tihti käite puhkusereisil?

Välismaal

☐ 3 või enam korda aastas
☐ 2 korda aastas
☐ 1 kord aastas
☐ 1 kord kahe aasta jooksul
☐ harvem
☐ ei käi välismaal puhkamas

Kodumaal

☐ 3 või enam korda aastas
☐ 2 korda aastas
☐ 1 kord aastas
☐ 1 kord kahe aasta jooksul
☐ harvem
☐ ei käi kodumaal puhkamas

2) Kui kaua tavapäraselt puhkusereis kestab?

Välismaal

☐ 1 päev
☐ 2-3 päeva
☐ 4-5 päeva
☐ 6-7 päeva
☐ kauem
(täpsustage) _____

Kodumaal

☐ 1 päev
☐ 2-3 päeva
☐ 4-5 päeva
☐ 6-7 päeva
☐ kauem
(täpsustage) _____

3) Mis on teie puhkuse reisi eesmärk? (valige kõik sobivad vastused)

☐ looduspuhkus	☐ aktiivne puhkus (aktiivsete tegevuste harrastamine)
☐ kultuuripuhkus (sh sündmused)	☐ uute sihtkohtade avastamine
☐ spaapuhkus	☐ kaitsealade (sh rahvusparkide) külastamine
☐ rannapuhkus	☐ muu (täpsustage) _____
☐ perepuhkus	

4) Milline puhkaja olete? (valige üks vastus)

☐ Aktiivne – reisil olles tahan võimalikult palju kogeda ja näha
☐ Passiivne – soovin veeta iga päev osa ajast majutuskohas või rannas ja külastada sihtkohas päevas vaid mõnda kohta
☐ ei oska öelda

5) Kust otsite informatsiooni sihtkoha kohta? (valige kõik sobivad vastused)

- __ sisestan märksõna otsingumootoris (nt Google)
- __ riigi ametlikest reisiportaalidest (nt puhka.eestis.ee)
- __ kohalike omavalitsuste kodulehtedelt
- __ kohalike ettevõtete kodulehelt
- __ paberkanalil voldikutest ja brošüüridest
- __ sotsiaalmeediast (nt Facebook, Twitter)
- __ broneerimisportaalidest (nt booking.com, Tripadvisor)
- __ reisikorraldajalt
- __ sõpradelt / tuttavatelt
- __ turismiinfopunktist
- __ muu (täpsustage) _____

6) Milliseid aktiivseid tegevusi soovite teha loodusturismi sihtkohas viibides? (valige kõik sobivad)

___ jalutamine piirkonnas tähistatud
õpperadadel	___ talispordialade harrastamine
___ aktiivsed tegevused vees (nt kanuusõit,
sukeldumine)	___ seikluspargi külastamine
___ aktiivsed tegevused maismaal (nt
rattasõit,
ratsutamine)	___ muu (täpsustage) _____

7) Millised tegurid on Teie jaoks olulised loodusturismi sihtkoha (sh kaitsealade) külastamisel? (hinna ke kõik tegurid)

ei ole	pigem ei	pigem	väga	ei
oluline	ole	oluline	oluline	oska
	oluline			öelda

- Sihtkoha maine
- Puhtus ja kord
- Turvalisus
- Loodus
- Kultuur (sh sündmused)
- Harivad loodusega seotud programmid
- Aktiivsed tegevused
- Toitlustusteenused
- Majutusteenused
- Ostlemisvõimalused (sh suveniirid)
- Ühistranspordi ühendused
- Parkimisvõimalused
- Viidad
- Info kättesaadavus enne reisi
- Info kättesaadavus reisi ajal
- Teenuste valik
- Tegevused lastele
- Võimalused erivajadustega külastajatele
- Matkarajad (mitmekesisus ja korrashoid)
- Puhkealad (sh nende korrashoid)
- Teenuste kvaliteet
- Teeninduse kvaliteet

[illegible]

Teenuste hind
 Hinna ja kvaliteedi suhe
 Broneerimisvõimalused
 Kohtade leitavus kaardirakenduses (nt Google Maps)
 Üldmulje sihtkohast
 Säästva turismi põhimõtete järgimine
 Kohalik tooraine
 Kohalike suhtumine külastajatesse
 Teiste soovitusel
 Lähedus kodule (koduriigile)

Hinnang Lahemaa rahvusparki turismipiirkonnale kui sihtkohale

8) Nimetage 3 märksõna, mis Teile Lahemaa rahvusparki turismipiirkonnaga seonduvad

.....

9) Mitu korda olete külastanud antud sihtkohta viimase 5a jooksul?

___ 1 kord ___ 2-3 korda ___ 4-5 korda ___ üle 5 korda

10) Millisel aastaajal olete külastanud antud sihtkohta? (valige kõik sobivad vastused)

___ kevadel ___ suvel ___ sügisel ___ talvel

11) Miks valisite antud sihtkoha? (valige kõik sobivad vastused)

___ varasem hea külastuskogemus	___ huvipakkuvad atraksioonid / tegevused
___ sõbrad/tuttavad, sugulased soovitasid	___ looduskeskkond
___ köitev reklaam (kus?)	___ hea asukoht
_____	___ sihtkoht jälgib säästva turismi ja arendamise põhimõtteid
___ mitmekülgne teenuste valik	___ muu (täpsustage) _____
___ sobilik hinnatase	
___ osalesin sündmusel	

12) Millise transpordivahendiga sihtkohta tulite? (valige üks vastus)

___ isikliku sõiduvahendiga ___ rendiautoga ___ rongiga
 ___ bussiga ___ jalgrattaga ___ muu (täpsustage) _____

13) Kellega koos Te sihtkohta külastasite? (valige kõik sobivad vastused)

___ üksi	___ sõpradega	___ rühmaga (enam kui 15 in)
___ elukaaslasega	___ töökaaslastega	___ muu (täpsustage) _____
___ perega	___ rühmaga (kuni 15 in)	

14) Mitu ööd viibite antud sihtkohas? (valige üks vastus)

___ 1 öö ___ 2-3 ööd ___ 4-5 ööd ___ rohkem kui 5 ööd ___ ei ööbinud (jätkake küsimusega 19)

15) Kus Te sihtkohas ööbite? (valige üks vastus)

☐ külalistemaja	☐ külaliskorter	☐ telk
☐ puhkemaja	☐ kämping	☐ oman sihtkohas korterit/maja (nt
☐ hotell (sh spaahotell)	☐ sugulaste/tuttavate	suvila)
	juures	☐ muu (täpsustage)

16) Kust Te saite infot antud sihtkoha kohta? (valige kõik sobivad vastused)

☐ sisestas märksõna(d) otsingumootoris (Google)	☐ sotsiaalmeediast (nt Facebook, Twitter)
☐ riigi ametlikest reisiportaalidest (nt visitestonia.com)	☐ broneerimisportaalidest (nt booking.com, Tripadvisor)
☐ kohalike omavalitsuste kodulehtedelt	☐ reisikorraldajalt
☐ kohalike ettevõtjate kodulehtedelt	☐ sõpradelt / tuttavatelt
☐ kaitsealad.ee veebilehelt	☐ turismiinfopunktist
☐ loodusegakoos.ee veebilehelt	☐ muu (täpsustage) _____
☐ paberkandjal voldikutest ja brošüüridest	

17) Umbes kui palju raha Teil kulus sihtkohas ühe inimese kohta päevas?

	0 eurot	1-50 eurot	51-100 eurot	101+ eurot	ei soovi vastata
Majutus					
Toitlustus					
Aktiivsed tegevused					
Transport					

18) Kui tõenäoliselt soovitaksite Lahemaa piirkonda oma sõpradele, tuttavatele, kolleegidele? (Palun andke hinnang 10 palli skaalal, kus 0 – ei soovita ja 10 – kindlasti soovitan)

0 – ei soovita	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 – soovitan
----------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---------------

19) Kas Te külastate antud sihtkohta edaspidi? (valige üks vastus)

- ☐ ei ☐ pigem ei ☐ pigem jah ☐ jah ☐ ei oska öelda

20) Palun andke hinnang Lahemaa rahvuspargi piirkonnale kui sihtkohale? Palun hinnake igat tegurit.

	ei ole rahul	pigem ei ole rahul	pigem rahul	väga rahul	ei oska öelda

- Puhtus ja korrashoid
- Turvalisus
- Loodus
- Kultuur (sh sündmused)
- Harivad loodusega seotud programmid
- Aktiivsed tegevused
- Toitlustusteenused
- Majutusteenused
- Ostlemisvõimalused (sh suveniirid)
- Ühistranspordi ühendused
- Parkimisvõimalused
- Viidad
- Info kättesaadavus enne reisi

Info kättesaadavus reisi ajal
 Teenuste valik
 Tegevused lastele
 Võimalused erivajadustega külastajatele
 Matkarajad
 Puhkealad
 Teenuste kvaliteet
 Teeninduse kvaliteet
 Teenuste hind
 Hinna ja kvaliteedi suhe
 Broneerimisvõimalused
 Kohtade leitavus kaardirakendustes (nt Google Maps)
 Üldmulje sihtkohast
 Säästva turismi põhimõtete järgimine
 Kohaliku tooraine kasutamine
 Kohalike suhtumine külastajatesse, abivalmidus

21) Palun selgitage, miks Te olite või ei olnud rahul?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Vastaja profiil:

22) Sugu: __Naine __Mees __ei soovi avaldada

23) Vanus: __alla 18 __19-25 __26-35 __36-45 __46-55 __56-65 __üle 65

24) Haridus: __põhiharidus __keskharidus __kutseharidus __kõrgharidus __muu (täpsustage)

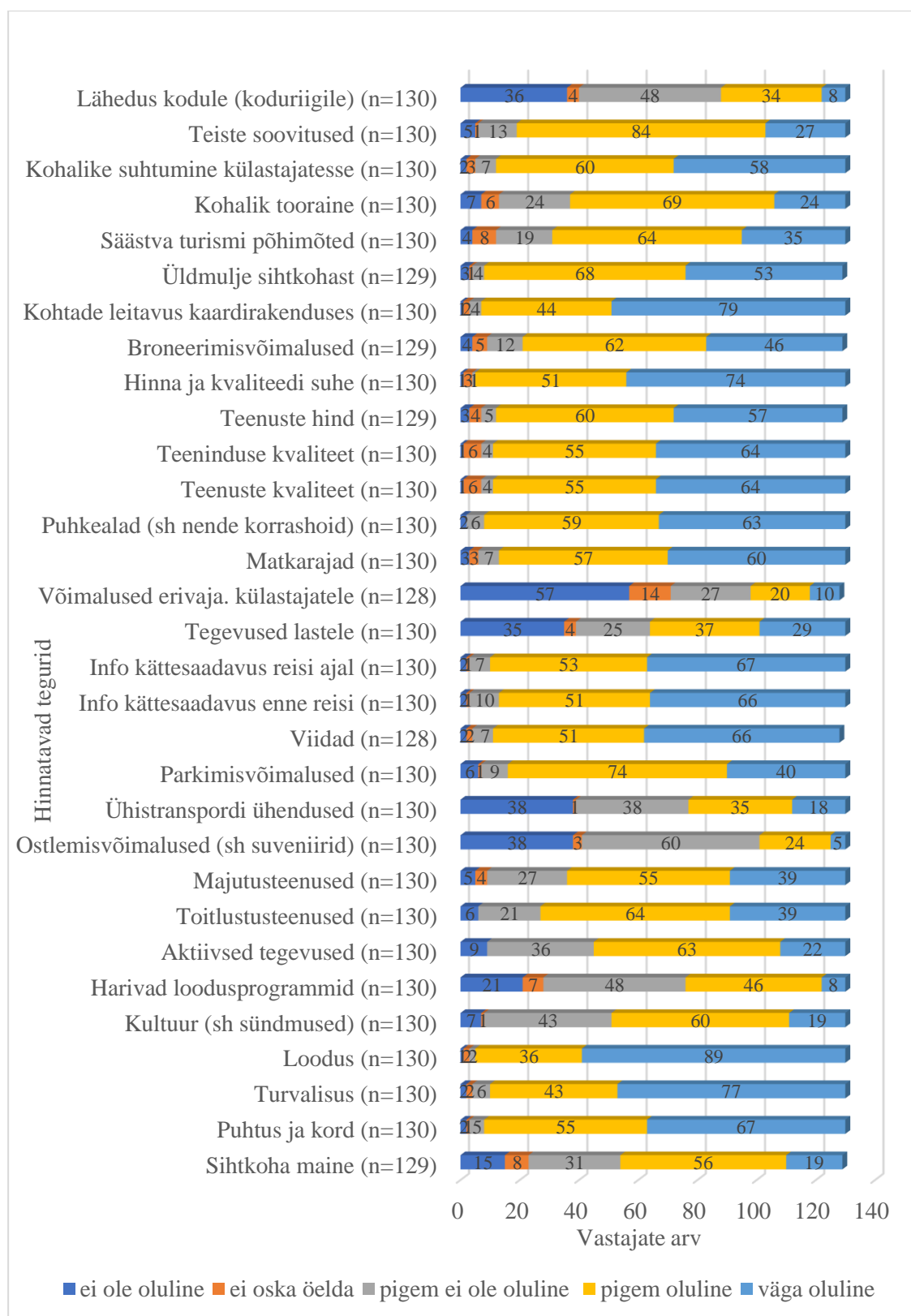
25) Elukoht (riik, Eesti puhul maakond) _____

Tänan vastamast!

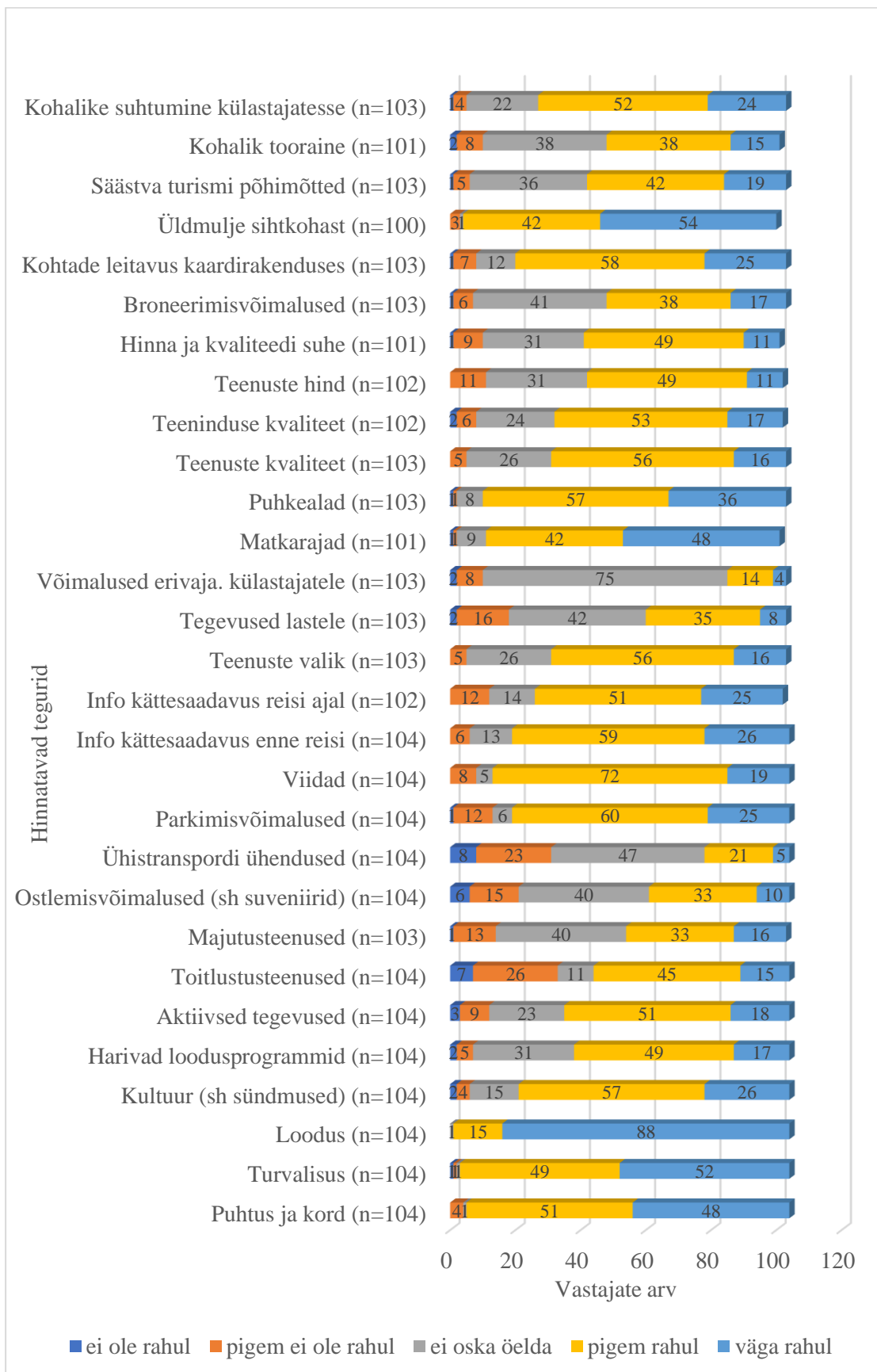
Lisa 3. Intervjuude teemad, küsimused ja allikad

Teemad/Kategooriad	Küsimused Lahemaa rahvusparki turismiasjalistele	Allikad
	Mis on Teie peamised tegevusvaldkonnad? Kaut olete antud töökohal töötanud? Teie seos Lahemaa rahvusparkiga	
Sihtkoha hetkeolukord	Milline on Teie arvates Lahemaa rahvusparki kui loodusturismi sihtkohta hetkeolukord? (atraktiivne sihtkoht, turismitoodete ja teenuste pakkumise seis, aktiivsed tegevused, loodusturism)	Puhakka ja Saarinen (2013), Benur ja Bramwell (2015)
Turismi mõju	Milline mõju on Teie arvates turismi arendamisel olnud Lahemaa rahvusparki looduskeskkonnale, majandusele ja kohalikule kultuurile? Nii positiivne kui ka negatiivne mõju.	Jurincic ja Popic (2009), An <i>et al.</i> (2019), Eagles <i>et al.</i> (2002), McGinlay <i>et al.</i> (2020)
	Kas Teie arvates on Lahemaa rahvuspark kui loodusturismi sihtkoht ületanud oma ökoloogilisi ja sotsiaalseid taluvuspiire? Põhjendage.	Coccossis <i>et al.</i> (2002), Coccossis ja Mexa, 2004, <i>cit.</i> Jurado <i>et al.</i> 2013, Sati (2018), Yu-Fai <i>et al.</i> (2018)
Sihtkoha kestlik arendamine	Kuidas suurendada kohalike „pealehakkamist“ tegeleda kestliku turismiga, et neil ei oleks põhjust lahkuda kodukandist?	Yu-Fai <i>et al.</i> (2018)
	Milline on Teie arvates turismiasjaliste (ettevõtjad, kohalik kogukond, avalik sektor, kolmas sektor) teadlikus kestlikust turismist Lahemaa rahvusparkis? Kas Teie arvates aitaks turismi kestliku arengule kaasa teadlikkuse tõstmine näiteks koolituste kaudu? Põhjendage (Näiteks „jah“ vastuse puhul, mis teemalisi koolitusi peaks korraldama)	Xu <i>et al.</i> (2009) , Jurincic ja Popic (2009), Smith 2016
	Milliseid kestliku arendamise meetmeid Lahemaa rahvusparkis kasutatakse?	Xu <i>et al.</i> (2009)
	Kuidas saaks Teie arvates Lahemaa rahvusparkis arendada turismi jätkusuutlikult?	Shafiee <i>et al.</i> (2019), Carballo ja Leon (2018)
	Kas Teil on kestliku turismi arendamise kohta täiendavaid mõtteid? Palun lisada.	

Lisa 4. Vastajate hinnang Lahemaa rahvusparki kui loodusturismi sihtkoha teguritele

Lisa 5. Vastajate rahulolu Lahemaa rahvusparki külastuskogemusega

Lisa 6. Vastajate kommentaarid külastuskogemuse kohta

Positiivsed kommentaarid	Olen rahul sest olen aastaid Lahemaa rahvusparki külastanud ning kõik teenused, mida ma olen soovinud antud piirkonnas osta on olnud kvaliteetsed ja nauditavad.
	Kuna elan antud piirkonnale lähedal ja olen seotud olnud nii mõisaga kui muuseumiga, siis külastusi on olnud tihedalt samas ööbimist ei ole vaja olnud seal kasutada. Olen rahul sealse loodusega ja selle korrashoiuga. Samuti on ilusad puhkekohad ja telkimisalad. Perega on hea võtta kaasa oma söögid ja näiteks jõe kaldal teha pikniku. Ka talvel, mitte tingimata vaid suvel.
	Alati on sihtkoht atraktiivne ja puhkus sujub meeldivalt.
	Olin rahul teenindusega ja väga meeldis loodus.
	Väga meeldivad mälestused; Lahemaal on alati huvitav; Mulle lihtsalt meeldib Lahemaa rahvuspark ja sealne aura; Meeldivad kogemused; Olin rahul, sest sain selle mida ootasin; Inimtühi matkarada.
	Lahemaa piirkond on suurepärane koht looduse armastajale ja matkajale. Kultuurisündmusi on piisavalt erinevatele vanuserühmadele.
	Väga mitmekesine maastik, ilusad ja puhtad metsad, korras RMK puhkealad koos varustatud puudega.
	Lahemaa on väga meeldiv ja sõbralik koht, kus veeta matkapuhkust.
	Olin rahul (kaks korda); Pigem rahul (kolm korda); Kõik hästi (kaks korda);
	Lahemaa rahvuspark on mulle väga südamelähedane, kuna olen seal sünnist saadik puhkamas käinud. Sõidame seal küll iga aasta palju ringi, aga pean tunnistama, et matkaradu pole aastaid külastanud ja ole ka tutvunud saadaval olevate teenustega. Põhilised lemmikkohad on Pihlaspea, Vergi ja Altja.
Vastajate arvates kitsaskohad	Teismelistele lastele pigem ei ole mõeldud, kohapeal on keeruline söögikohti leida, tuleb ette tellida, päringutele sama päeva kohta vastatakse üsna aeglaselt.
	Ühistransport võiks rohkem aidata kaasa inimeste loodusesse viimisele; Ühistransport annab soovida. Väga hõre graafik.
	Võsu ei ole valmis suvel vastu võtma sellises koguses autosid, pargitakse parkmetsa, eiratakse kõikvõimalikke liiklusmärke, suurtel rannapidudel puudub kontroll ja järelevalve, osa kohalikke lahkub selleks ajaks kiidukohast.
	Korrastamist vajab Nõmmeveski ürgorus asuva joa piirkond, sest vanad pehkinud puud on eluohtlikud juba mitu viimast aastat ja maha/jökke kukkunud puud risustavad/rikuvad loodusvaateid. See pole koht, kus lasta neid looduses kõduneda. Samuti vajaks toetamist paekaldas olevad paekivid, kuna ka need võivad hakata peagi alla langema ja muutuvad külastajatele ohtlikuks.
	Söögikohtade puudus; Pühapäeva pärastlõunal süüa polnud suurt kusagil; Mitmed toitlustuskohad suletud, osad liiga kallid, kogus ja hind balansist väljas.
	Huvitavaid toitlustuskohti võiks rohkem olla. Palju on veel arendada. Mereäärde juurdepääs ei ole alati lihtne. Omanikud on sulgenud või teinud ebamugavaks kallasraja kasutamise!
	Radade viidad on tihti puudu kui on hargnemine. Toitlustust on vähe. Sel suvel söögikohana positiivselt üllatanu Altja kõrts.; Majutuskohi on vähe.
	Arenguvõimalused pole kasutatud; Ei ole rahul; Wc-sse ei pääse ratastooliga paljudes kohades, va. Toitlustuskohad.
	Fantastilised looduskaunid kohad, mis kahjuks on pahatihti üle rahvastatud võõraste turistide poolt.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Triin Puhu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Loodusturismi sihtkoha kestlik arendamine Lahemaa rahvuspargis“, mille juhendajateks on Janika Raun ja Tatjana Koor,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Triin Puhu

24.05.2021